

Osman Hamdi Bey: između osmanskog identiteta i zapadnjačkog orijentalizma

Siništaj, Brigita

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:716666>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-04-01**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za hungarologiju, turkologiju i judaistiku
Katedra za turkologiju

Diplomski rad

Osman Hamdi Bey: između osmanskog identiteta i zapadnjačkog
orijentalizma

Brigita Siništaj

Mentor: dr. sc. Vjieran Kursar, docent

ZAGREB, 2021.

Temeljna dokumentacijska kartica

Diplomski rad

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za hungarologiju, turkologiju i judaistiku
Diplomski studij

OSMAN HAMDI BEY: IZMEĐU OSMANSKOG IDENTITETA I ZAPADNJAČKOG ORIJENTALIZMA

Osman Hamdi Bey: Between Ottoman Identity and Western Orientalism

Brigita Siništaj

SAŽETAK

Rad se bavi likom i djelom Osmana Hamdi Beya, poznatog arheologa, muzeologa i slikara Osmanskog Carstva koji je rođen 1842. i umro 1910. godine. S obzirom da je kontekst vremena jako važan za razumijevanje Osmana Hamdija rad se bavi analizom događaja u 19. stoljeću. Obuhvaćeni su društveni i politički događaji tijekom 19. stoljeća kako u Europi tako i u Osmanskom Carstvu. Nakon toga slijedi i analiza modernizacije Carstva koja je usko vezana za pojačanu dominaciju zapadnoeuropskih zemalja na političkoj karti. Posljedično europskoj dominaciji pokazalo se važno objasniti i pojam orijentalizam te još dva pojma proizašla iz tog: osmanski orijentalizam i okcidentalizam. To su pojmovi važni za razumijevanje odnosa Zapada prema i Istoku i obrnuto. Nakon kontekstualizacije i definicije vremena slijedi kratka biografija Osmana Hamdi Beya. U posljednjem poglavlju započinje analiza Osmanovog djelovanja u području muzeologije, arheologije i slikarstva. Analiziraju se njegovi istraživački poduhvati, zaštite arheoloških nalaza, fotografije s lokaliteta te likovni i mentorski angažman u području slikarstva. Također se pokušava analizirati slikarska djela Osmana Hamdija jer mogu pomoći pri definiranju njegovog odnosa prema orijentalizmu i osmanskom. U ovom radu bilo je važno razaznati osmansko spram orijentalnog te pronaći kontekst njihovog nastanka u radu i liku Osmana Hamdi Beya.

Rad je pohranjen u:

Rad sadrži: 41 stranicu. Izvornik je na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: Osman Hamdi Bey, orijentalizam, osmansko, slikarstvo, muzeologija, arheologija, Osmansko Carstvo, 19. stoljeće

Mentor: dr. sc. Vjeron Kursar, docent, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Ocjenjivači:

Datum prijave rada:

Datum predaje rada:

Datum obrane rada:

Ocjena:

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADA

Ja, Brigita Siništaj, diplomantica na istraživačkom smjeru diplomskog studija turkologije na Odsjeku za hungarologiju, turkologiju i judaistiku, Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, izjavljujem da je diplomski rad pod nazivom *Osman Hamdi Bey: između osmanskog identiteta i zapadnjačkog orijentalizma* rezultat mog istraživanja i u potpunosti samostalno napisan. Također, izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije izravno prezet iz nenavedene literature ili napisan na nedozvoljen način, te da se tekst u potpunosti temelji na literaturi kako je navedeno u bilješkama, uz poštivanje etičkih standarda u citiranju i korištenju izvora.

Zahvale

Zahvaljujem se mentoru prof.dr.sc. Vjeranu Kursaru na iskazanoj podršci, strpljenju i vodstvu te na motivaciji za ustrajan rad.

U spomen na nona Đura, 21. ožujka 2022.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Devetnaesto stoljeće u Osmanskom carstvu: interpretacija društveno-političke situacije i transformacije osmanskog društva	3
2.1. Modernizacija i europeizacija Osmanskog Carstva.....	5
2.2. Kako je Osmansko Carstvo predstavljalo sebe Europi.....	8
3. Orijentalizam.....	9
3.1. Osmanski orijentalizam.....	13
3.2. Okcidentalizam.....	15
4. Osman Hamdi Bey: biografski elementi	17
5. Osman Hamdi Bey: između osmanskog identiteta i zapadnjačkog orijentalizma.....	19
5.1. Identitet Osmana Hamdi Beya kroz rad u arheologiji i Carskom muzeju.....	20
5.2. Identitet Osmana Hamdi Beya kroz rad na Akademiji i njegovoj umjetnosti.....	24
6. Zaključak.....	31
Popis literature.....	34

1. Uvod

Razdoblje 19. stoljeća izrazito je zanimljivo zbog brojnih društvenih, političkih i kulturnih promjena koje su uslijedile nakon Francuske revolucije 1789. godine. Revolucija je najavila novo razdoblje i gotovo novi slijedi razvoja ljudskih dosegaa kao i preokret društvenog poretka. Nakon spomenute revolucije uslijedile su i druge revolucije koje su se odvijale i tijekom 19. stoljeća. Europa, točnije zapadna Europa, preuzima dominaciju u svijetu te postiže ključna kolonijalna ostvarenja. Monarhije i carstva slabe kao politička uređenja te ustupaju mjesta novim sustavima vlasti. Osim toga pojava pojma nacije znatno je pridonijela promjeni orijentacije društva od monarha prema stanovništvu. Tako velike promjene nisu ostale nezapažene i bez utjecaja i van Europe. Naime, poprimile su svjetske razmjere zbog čega su utjecale i na Osmansko Carstvo.

Za ovaj rad bilo je važno objasniti događaje koji su obilježili 19. stoljeće kako u Europi tako i u Osmanskom Carstvu upravo zato što je predmet istraživanja osoba vrlo važna za Carstvo 19. stoljeća. Stoga, prva poglavlja rada započinju definiranjem razdoblja i kratkom analizom 19. stoljeća kako bi se steklo razumijevanje za lik i djelovanje Osmana Hamdi Beya. Literatura koju se konzultiralo za razvoj događaja od 1789. godine i tijekom 19. stoljeća u Europi jest „The Age of Revolution: 1789.-1848.“ Erica Hobsbawma i „Making Democracy in the French Revolution“ Jamesa Liveseya. S obzirom da je trebalo definirati i paralelni razvoj situacije u Osmanskom Carstvu korištena je literatura koja je orijentirana upravo analizi Carstva u 19. stoljeću, a to je „The Ottoman Empire 1700.-1922.“ Donalda Quataerta te „A Brief History of the Late Ottoman Empire“ M. Şükrü Hanioglu. Uz to posebno je definiran pojam europeizacije i modernizacije Carstva jer je ono putem novih europskih modela pokušalo sačuvati svoj suverenitet i kontinuitet. Za to su pak bila važna djela „Modernization in the Tanzimat Period and the Ottoman Empire“ Yusufa Çifcija i “Rise of the Bourgeoisie, Demise of Empire: Ottoman Westernization and Social Change” Fatme Müge Göçek.

Istraživanja vezana za Osmansko Carstvo odnosno istraživanja čiji je predmet kultura drugačija od kulture istraživača sa sobom često može nositi određene predrasude istraživača. Poznato je i kako je upravo kolonizacija 19. stoljeća stvorila jednu veliku sliku ili predrasudu o Istoku kao mističnom, slabom i erotičnom Orijentu, a koja se pak jako ukorijenila u istraživanjima tijekom kasnog 20. stoljeća. Nadalje, sama ta predrasuda stvorena u 19. stoljeću obilježila je pogled Zapada na Istok, pa tako i potrebu Istoka da otkloni takvu percepciju. Zbog toga treće poglavlje obuhvaća analizu i definiciju orijentalizma, osmanskog orijentalizma, ali i okcidentalizma. *Orijentalizam* obuhvaća objašnjenje zapadnog pogleda na istok, posebice

tijekom 19. i početkom 20. stoljeća. *Osmanski orijentalizam* je definiran u kontekstu odnosa centralnog dijela Osmanskog Carstva prema periferiji. Te naposljetku *okcidentalizam* kao percepcija Istoka prema Zapadu. Djela ključna za definiciju i objašnjenje ovih pojmova bila su: „Orientalism: Western Conceptions of the Orient“ Edwarda Saida, „Ottoman Orientalism“ Ussama Makdisija, „Nesting Orientalism: The Case of Former Yugoslavia“ Milice Todorović-Hayden i „Occidentalism: The Historical Fantasy of the Modern“ Meltema Ahiska.

Posljednja dva poglavlja pobliže proučavaju lik i djelo Osmana Hamdi Beya. Prvo od ta dva poglavlja ukratko daje biografski pregled života Osmana Hamdija i stavlja njegov lik u kontekst vremena i prostora koji su interpretirani u prethodnim poglavljima. Potom slijedi posljednje poglavlje u kojem se problematizira kompleksnost njegovog djelovanja kroz njegove dvije ključne profesije: muzeologiju i slikarstvo. Metodologija kojom se pristupilo pri analizi Osmanovog rada jest praćenje tekstualne dokumentacije, pri čemu je najviše korištena korespondencija Osmana i njegovog oca Ibrahima, potom vizualna opservacija fotografija s arheoloških nalazišta i njegovih slikarskih djela te kontekstualna interpretacija. Peto poglavlje podijeljeno je na još dva manja poglavlja od kojih se prvo bavi njegovim radom u arheologiji i osnivanjem muzeja dok se drugo bavi njegovim slikarskim postignućima i osnivanjem Akademije lijepih umjetnosti. U posljednjem poglavlju se analiziraju ključni Osmanovi radovi koji su bili najčešći odabir za raspravu brojnih znanstvenika na temu orijentalizma u Osmanovom stvaralaštvu. Možda najvažniji autor za istraživanje i analizu Osmanovog djelovanja pokazao se Edhem Eldem koji je bio u srodstvu s Osmanom Hamdijem. Nekoliko njegovih članaka i poglavlja iz knjiga iskorišteno je za ovo poglavlje. Osim njega tu su i neki drugi istraživači i njihova djela poput Ahmeta Ersoya „Osman Hamdi Bey and Historiophile Mood“ i Wendy M. K. Shaw „Possessors and Possessed: Museums, Archaeology and the Visualization of History in the Late Ottoman Empire“.

2. Devetnaesto stoljeće u Osmanskom carstvu: interpretacija društveno-političke situacije i transformacije osmanskog društva

Dugo 19. stoljeće, kako je taj period opisao Donald Quataert, za Osmansko Carstvo bilo je razdoblje kontinuiteta promjena započetih još u 18. stoljeću.¹ Naime, ključni događaj koji je potaknuo promjene u Carstvu zbio se još 1683. godine kada je osmanska vojska izgubila bitku za Beč. Nakon tog poraza slijedi niz drugih poraza i gubitaka teritorija koji su zaključeni mirom u Srijemskim Karlovcima 1699. godine, a kojim su Osmanlije izgubile znatan dio teritorija te kojim su ustupile Rusima slobodnu plovidbu i trgovinu Crnim morem i dijelom Sredozemlja.² Od te godine započinje razdoblje poraza, gubitaka teritorija i sveukupnog slabljenja. Zbog toga carske vlasti tijekom 18. stoljeća počinju uviđati potrebu za reformacijom vojske, ekonomije i uopće organizacije vlasti. Silni porazi i bitke tijekom tog perioda značajno su oslabile carsku blagajnu što je rezultiralo pokušajima transformiranja i spašavanja Carstva u 19. stoljeću.³ S jedne strane Carstvo se suočava s gubitcima teritorija, nesređenom podjelom vlasti u kojoj centar gubi autoritet i čija se moć osporava, a s druge strane javljaju se novi problemi poput uplitanja lokalnih pobunjenika na stranu ratnih neprijatelja, sve osjetnijeg prodora inozemne ekonomije te intenzivnije uplitanje države u život običnog puka.⁴ Možda jedan od najvećih problema s kojima se Carstvo susrelo jest prodor nacionalizma koji je zaprijetio relativno skladnom multinacionalnom karakteru osmanskog stanovništva. Upravo u 19. stoljeću prodiru nove ideje o nacionalnoj pripadnosti koje su postale ključne za razvoj događaja u Osmanskom Carstvu. Prodorom tih ideja mnoge manjine, posebice one brojnije, počinju osjećati potrebu za neovisnošću i stvaranjem vlastite samostalne države. Povrh svega takva nastojanja manjina podržavale su europske sile te su bile važna karika u ustancima jer bez njihove pomoći pobunjenici ne bi imali prevelik napredak.⁵ Pojam nacije je bio poprilično kompleksan i nov za osmanski stil života jer Osmanlije nisu poznavale takvu podjelu puka koja se dosada temeljila na religiji. Stanju u Carstvu dodatno pridonosi sve jači utjecaj Europe i novih društvenih zbivanja do kojih je došlo upravo u 19. stoljeću. Naime, pred sam kraj 18. stoljeća, točnije 1789. godine izbila je Francuska i uz nju industrijska revolucija nakon kojih će uslijediti cijeli niz revolucija kao i transformacija društva. Francuska revolucija rezultirala je okončanjem feudalnog društvenog uređenja te pridonijela stvaranju drugačijih podjela koje se ne temelje na

¹ Donald Quataert, *The Ottoman Empire, 1700-1922*, Cambridge University press, Cambridge, 2005., str. 54.

² Karlovački mir. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 11. 1. 2022., <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=30593>

³ Donald Quataert, *The Ottoman Empire*, str. 55.

⁴ Donald Quataert, *The Ottoman Empire*, str. 54.

⁵ Isto, str. 56.

plemićkom porijeklu.⁶ Tada su također osnovani prvi principi demokracije, ali i sekularizma što će bitno utjecati na religiozni karakter Osmanskog Carstva. Kasnije će se te revolucije pokazati, ne samo kao revolucije industrije i ekonomije nego i kao revolucije društva koje su dovele do nastanka *buržoazije* te revolucije država. Posljednje se odnosi na koncentraciju velike moći oko država u Europskoj regiji zasnovane kolonizacijom.⁷ Tome je pridonijela revolucija 1848. godine, poznata i kao Proljeće nacija, koja je izbila diljem Europe i potaknula pravi slom monarhije te proboj nacionalizma i radničke klase.⁸ Tako velike promjene, zbog kojih je nastao veliki broj pojmova poput: tvornica, srednja klasa, liberali, konzervativci, političke stranke, kapitalizam, industrija i mnogi drugi, nisu mogle proći neopaženo i van granica ključnih država revolucije – Velike Britanije i Francuske.⁹ Industrijska revolucija potpomogla je razvoju jače i održivije ekonomije države, a pokrenula je i trgovinu, urbanizaciju, pojačan broj proizvodnje dobara. Tako velikoj moći europskih odnosno zapadnih sila pridonijelo je i slabljenje nekad velikih carstava starih civilizacija (Indija, Kina, islamska carstva). U sličnoj situaciji našlo se Osmansko Carstvo čiju su stabilnost, osim oslabljene blagajne i nedostatka stabilnog vladara, poljuljale i nove ideje te promjene koje su potom uslijedile. Nadiranje zapadnjačkih ideja, tehnologija kao i moći bili su neki od važnih čimbenika promjena u Carstvu koje je gubilo stabilnost unatoč pokušajima reformi. Nekad velika osvajačka država u 19. stoljeću ostaje samo prividno, formalno neovisno i multietničko carstvo, dok u pozadini separatistička nacionalna udruženja razdiru teritorij, a Carstvo ekonomski postaje sve ovisnije o europskim silama.¹⁰

Autor knjige *A brief history of the Late Ottoman Empire* M. Şükrü Hanioglu razloge propadanja Carstva ne vidi samo u poznatoj „ne-kritičkoj vesternizaciji Carstva“ nego u nekoliko drugih aspekata koje je izdvojio u grupe. Hanioglu je prepoznao razvoj nepodudarnosti, koje smatra ključnim za propadanje Osmanskog Carstva, u: načinu vladavine u regijama Carstva, osmanskom pravnom sistemu, ekonomiji, društvu, materijalnoj kulturi i jeziku. U svakoj od ovih grupa autor nailazi na proturječnosti, a posebno su se istaknule nelogičnosti u gotovo svojevrijednoj vladavini pojedinih lokalnih plemića ili paša.¹¹ Dalje ističe i važnost nepodudarnosti odnosno problem dualnog pravnog sistema u kojem je bilo

⁶ James Livesey, *Making Democracy in the French Revolution*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 2001., str. 19.

⁷ Eric Hobsbawm, *The Age of Revolution 1789-1848*, A Division of Random House, New York, 1996.str. 1

⁸ Mike Rapport, *1848 A Year of Revolution*, A Perseus Books Group, New York, 2009., str. 112.

⁹ Eric Hobsbawm, *The Age of Revolution*, str. 2

¹⁰ Carter Vaughn Findley, *Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire*, A Princeton University Press, New Jersey, 1998., str. 19.

¹¹ M. Şükrü Hanioglu, *A Brief History of the Late Ottoman Empire*, Princeton University Press, New Jersey, 2008., str 16.

suprotstavljeno islamsko pravo (šerijat) i sultanski zakoni.¹² Napominje kako je dualnost ovih dvaju sustava reguliranja zakona u teoriji bila dobro raspodijeljena, ali je takav sustav u praksi bilo teško provoditi, posebno zbog multietničke karakteristike stanovništva kao i zbog prostranosti Carstva. Hanioglu smatra da je došlo do neujednačenog tumačenja prava, razvodnjavanja njegova autoriteta i samovolje vladajućih u regijama na periferiji.¹³ Treći problem kojemu su osmanski vladari teško nalazili rješenje, a koji autor uzima kao još jedan ključan aspekt propasti Carstva jest ekonomija. Unatoč pokušajima reformi agrikulture i timarskog sustava još u 18. stoljeću, sultani su sve teže uspijevali održati ekonomsku stabilnost.¹⁴ Posljednje tri grupe usko su vezane za multinacionalni karakter Carstva, za prodor zapadnjačkih revolucionarnih ideja i kulture te za snažan utjecaj koji su ostavili ti prodori na transformaciju stanovništva Osmanskog Carstva. Treba napomenuti kako je uvođenje novog zapadnog modela politike i društva u trenutku nestabilnog Carstva moglo jednako utjecati na povećanje, ali isto tako i na rješenje problema. Međutim, važno je naglasiti kako Zapad tek od 18. stoljeća uspijeva ostvariti diplomatski kontakt s Osmanlijama koji su dotad bili na glasu kao opasni vladari i prijetnja ostatku Europe. Dakle, pogled Europe prema Osmanlijama se mijenja. To više nije dominantno Carstvo od čijih se osvajačkih pohoda strepi, naprotiv, to je Carstvo koje postaje dio europskih političkih i ekonomskih odnosa.¹⁵ U svakom slučaju, dolaskom zapadnih ideja i modernih rješenja uslijedila je modernizacija Carstva po zapadnom uzoru.¹⁶

2.1. Modernizacija i europeizacija Osmanskog Carstva

Modernizacija Osmanskog Carstva proizlazi iz Tanzimatskih reformi koje su trajale od 1839. do 1876. godine. To je edikt s nizom reformi koje se smatraju prve službene reforme Carstva u svrhu transformacije nekad imperijalističke sile u modernu državu.¹⁷ Reforme su k tome nastale po uzoru na europske reforme koje je iznjedrio niz spomenutih revolucija. Objavom Tanzimata i prihvaćanjem netradicionalnog načina uređenja države Osmanlije su se okrenule Zapadu, ili bolje rečeno zapadnoj Europi. U jednu ruku započinje težak proces oblikovanja državnih struktura prema zapadnim mjerilima, a u drugu ruku završava doba

¹² M. Şükrü Hanioglu, *A Brief History of the Late Ottoman Empire*, str. 18.

¹³ Isto, str. 19

¹⁴ Isto, str. 23.

¹⁵ Yusuf Çifci, „Tanzimat ve Osmanlı’da Modernleşme: Modern Devlet Ekseninde Tanzimat Fermanı’nın Analizi”, u: *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2 (2019.), str. 15.

¹⁶ Fatma Müge Göçek, *Rise of the Burgoise, Demise of Empire: Ottoman Westernization and Social Change*, Oxford University Press, Oxford 1996., str. 4.

¹⁷ Yusuf Çifci, *Tanzimat ve Osmanlı’da Modernleşme*, str. 14.

tradicionalnih vrijednosti u kojima religija gubi moć legitimacija pojedinca i zakona.¹⁸ Carstvo se odlučilo na imitaciju europske moderne države kako bi objedinilo vlastito raznoliko stanovništvo u jedinstveni narod unutar države, te tako stvorilo intelektualno obrazovano društvo koje će pomoći napretku ekonomije i industrije.¹⁹ K tome, odlučujući utjecaj Europe širi se svijetom, oblikujući i transformirajući društva vesternizacijom istočnih kultura. Vesternizacija se zapravo odnosila na usvajanje zapadne ili europske kulture i estetike. To preuzimanje europskih društvenih i kulturnih vrijednosti katkad se izjednačavalo s napretkom i razvojem što je dodatno potaknulo širenje vesternizacije kao i pojačanu ulogu Europe kao svojevrsnog uzora.²⁰

Europske sile odigrale su važnu ulogu pri poticanju Osmanskog Carstva na sastavljanje i objavu spomenutih Tanzimatskih reformi. Naime, reforme se temelje na skupljenim podacima, dojmovima i razumijevanju nekadašnjeg osmanskog veleposlanika u glavnim europskim državama, tadašnjeg ministra vanjskih poslova i kasnije velikog vezira Mustafe Reşit Paşe, koji je sastavljao dopise u suradnji s europskim dužnosnicima.²¹ Sastavljanju reformi pridonijeli su i strani diplomati u Carstvu što je dodatno pridonijelo izraženijem zapadnjačkom utjecaju. Moderno uređenje države, razvijeno po uzoru na nove ideje iz Europe, nije implementirano jednako kao u slučaju europskih država nego ga se prilagodilo okolnostima Osmanskog Carstva. Unatoč trudu da se promjene prilagode okolnostima osmanskog društva, reforme su bile prijelomna točka Carstva prema modernizaciji.²²

Promjene u Carstvu, potaknute reformama iz Europe i modernim vrijednostima, počele su se osjećati još i prije reformi iz 1839. godine. Najprije se to vidjelo po sve učestalijim pobunjeničkim ustancima manjina koje se bore za samostalnost i neovisnost te zahtijevaju autonomiju svoje države, odnosno vlastite granice i vlast unutar Carstva. Iako centralna vlast – sultan – u vrijeme Mahmuda II. jača i tanzimatske reforme dolaze do vrhunca, vidljiva je sve opuštenija samovolja lokalnih plemića na rubovima Carstva. Vođe regija na rubovima Carstva podliježu korupciji i preuzimaju veće ovlasti nego što su im u pravilu pripisane. Dakle najvažniji aspekt vlasti više nema moć kakvu je nekada posjedovao te gubi autoritet potreban za održanjem stabilnosti.²³ Ne samo što su vojni pohodi i pobune pridonijele slabljenju autoriteta nego je i danak uzela birokratska elita nastala upravo uvođenjem novog sistema

¹⁸ Yusuf Çifci, *Tanzimat ve Osmanlı'da Modernleşme*, str. 15

¹⁹ Isto, str. 16.

²⁰ Fatma Müge Göçek, *Rise of the Burgoise, Demise of Empire*, str. 7

²¹ Yusuf Çifci, *Tanzimat ve Osmanlı'da Modernleşme*, str. 18.

²² Isto, str. 19

²³ Donald Quataert, *The Ottoman Empire, 1700-1922*, str. 64.

moderne države Tanzimatskim reformama.²⁴ Vlast se počinje sekularizirati i temeljiti na racionalnim obilježjima, iako je to bilo nešto teže provesti u tradicionalnom Carstvu. Osim sekularizacije, europskom revolucijom inspirirane reforme dovele su u pitanje pripadnost stanovništva određenoj naciji, točnije otvorilo se pitanje postojanja osmanske nacije koja je vezana osjećajem pripadnosti državi, a ne vjeri. Naime, novopostavljena ideja o državi temeljila se i na „monotipskom narodu“, odnosno naciji, što je bilo prilično strano Osmanlijama.²⁵ Stanovništvo Carstva bilo je sve samo ne monotipsko, a vlast je k tome svoj puk dijelila s obzirom na religiju. Nove ideje zahtijevale su jednakost naroda pred državom bez obzira na religiju i porijeklo i objedinjavale su narod u jedinstvu nacije. To je značilo da „Osmansko Carstvo podređuje multi-religijski i multi-kulturalni identitet u svrhu stvaranja novog osmanskog identiteta te da stoga objedinjuje i muslimane i ne-muslimane kao pretke istog oca“.²⁶ Uslijedila je velika reforma *milleta* (religijskih skupina u Carstvu) kako bi se povećao rascjep između države i državnih zakona te religije.²⁷ Osim toga namjeravalo se ukinuti postojeću hijerarhiju prema kojoj je ne-muslimansko stanovništvo spadalo u niži društveni razred.

Nadalje, spomenuta birokratska elita, koja je još jedan važan proizvod ovih reformi i modernizacije, bila je važan faktor za promjene u Carstvu. Birokracija kao „funkcionalna struktura“ moderne države pokazala se nadmoćnijom od sultana u razdoblju reformi.²⁸ Točnije, dolaskom reformi moć je prenesena na buržoaziju – „novu pokretačku snagu“.²⁹ Novonastala društvena struktura rezultat je pojačane vesternizacije Carstva, a vezuje se konkretno uz obrazovanje i kulturu na što je značajan utjecaj Zapad započeo širiti još u 18. stoljeću. Nove generacije Osmanlija izlaze iz institucija zapadnjačkog stila i šire drugačiju svijest i saznanja. Zbog osnivanja neovisne obrazovne mreže ta ista generacija nije pod kontrolom sultana, ona gotovo da stvara novo društvo pod vlastitim uvjetima.³⁰ Ključnom točkom društvene transformacije 19-stoljetnog Carstva Fatma Müge Göçek smatra nastanak osmanske birokracije i “komercijalne/trgovačke buržoazije”, a u njoj prepoznaje i razlog propasti Carstva. Naime, taj dio društva organizirao se i podijelio te uz to stvorio i vlastitu ekonomiju neovisnu o sultanu. Preuzeli su zapadnjačke obrazovne, trgovačke i ekonomske koncepte te ih nastavili

²⁴ Donald Quataert, *The Ottoman Empire, 1700-1922*, str. 65.

²⁵ Yusuf Çifci, *Tanzimat ve Osmanlı'da Modernleşme*, str. 21

²⁶ Isto, str. 21

²⁷ Roderic H. Davison, *Reforms in the Ottoman Empire 1856-1876*, Princeton University Press, New Jersey, 1963., str. 115

²⁸ Fatma Müge Göçek, *Rise of the Burgoise, Demise of Empire*, str. 44.

²⁹ Yusuf Çifci, *Tanzimat ve Osmanlı'da Modernleşme*, str. 19

³⁰ Fatma Müge Göçek, *Rise of the Burgoise, Demise of Empire*, str. 44.

primjenjivati unutar Carstva neminovno stvarajući neovisni društveni sloj. Iako je država – Carstvo bilo to koje je počelo financirati otvaranje institucija, javnih ustanova i širiti broj javnih službenika s ciljem da stvori sultanu odano stanovništvo, čini se da je postiglo suprotan učinak.³¹ Nova intelektualna grupa društva tijekom obrazovanja razvila je osjećaj odanosti prema fiktivnoj Osmanskoj državi, ali ne i prema sultanu. Stoga je ta grupa često bila krivac za pokrete i razne pobune protiv sultana i vlasti smatrajući ih nazadnima ili neprogresivnima.³² Osim toga, nova grupa intelektualaca izazvala je postojeće osmanske službenika s novim spoznajama vezanim za organizaciju državne službe i njezinu efikasnost te je potaknula razvoj „osmanske birokratske buržoazije“.³³ Nove spoznaje iz priručnika europskih škola ne preuzimaju se doslovno nego se prilagođavaju postojećem stanju zbog čega dolazi do spoja osmanskih praksi sa zapadnjačkim principima.³⁴

2.2. Kako je Osmansko Carstvo predstavljalo sebe Europi

Nakon što se Osmansko Carstvo otvorilo svijetu (Zapadu, Europi) i postalo dijelom njihovog političkog i ekonomskog dijaloga raste zanimanje za Carstvo, ali i potreba da se ono predstavi svijetu. Posebice se potreba za predstavljanjem istaknula tijekom donošenja reformi to jest renovacije političkog i ekonomskog sustava. No, ta potreba za predstavljanjem svijetu uslijed revolucija i velikih promjena u društvu nije prepoznata samo u Carstvu nego i u drugim zemljama kako Zapada tako i Istoka. Zbog toga su se počele organizirati svjetske izložbe kako bi se napredak i progresivnost mogli pokazati širokoj publici. Osmansko Carstvo je imalo težu početnu poziciju s obzirom na to da je u prethodnim stoljećima razvijen cijeli spektar predrasuda o Osmanlijama poput onih da su oni „nasilnici“, „izdajnici“, „opasni“, „krvoločni“, „zaostali“, „priglupi“ i slično.³⁵ Vidljivo je to i po književnim izvorima nekih europskih autora, a predstavnicima osmanske vlasti bilo je iznimno važno promijeniti mišljenje Europe. Putem svjetskih izložaba od 1851. godine započinje stvaranje autoportreta Carstva. U postavljanju izložaka Carstva jedan od glavnih organizatora bio je i Osman Hamdi Bey.³⁶ Izbor prikaza svakodnevnice, odjeće, radnji i drugih uobičajenih osmanskih kulturno-društvenih primjera

³¹ Fatma Müge Göçek, *Rise of the Burgoise, Demise of Empire*, str. 68.

³² Isto, str. 45.

³³ Fatma Müge Göçek, *Rise of the Burgoise, Demise of Empire*, str. 52.

³⁴ Donald Quataert, *The Ottoman Empire, 1700-1922*, str. 63.

³⁵ Ece Özçeri, *Displaying the Empire: A Search for self Representation of the Ottoman Empire in the International Exhibitions of the Nineteenth Century*, diplomski rad, Middle East Technical University, Istanbul, 2014., str. 82.

³⁶ Ece Özçeri, *Displaying the Empire*, str. 85.

znatno se reducirao u smislu šarolikosti primjera. S obzirom na to da se htjelo suzbiti karakter egzotičnog, zaostalog i iracionalnog izbjegavale su se narodne nošnje, neformalni prikazi stanovništva ili narodnih običaja.³⁷ Težilo se pokazati znanstveni i objektivni pogled na osmansko društvo kako bi se istaknuo njegov napredak, sličnost sa Zapadom te neutralizirati orijentalističku perspektivu. Međutim, izostanak narodnih motiva u obliku odjeće značio je potpunu asimilaciju pa su se ipak prikazivale figure u narodnoj nošnji, ali u pomno odabranim, izrazito formalnim pozama. Osim putem odjeće „osmanski stil“ isticao se i u arhitekturi. Ponovno se motiv egzotičnog nastojao umanjiti, a u samom predstavljanju nastojalo se ispuniti europska načela empirijskog pristupa istraživanju.³⁸ Osim suzbijanja egzotičnog karakter još je važniji cilj bio istaknuti naprednost i modernost Carstva za što je, na primjer, fotografija bila više nego primjeren alat. Samo korištenje fotografije bio je znak modernosti, a sadržaj fotografija je upotpunjavao tu karakteristiku.³⁹ Osim toga, bilo je važno predstaviti jednakosti Carstva sa Zapadom zašto su pak bili ključni sustavi rituala i simbola. Sustav ponašanja delegacija zapadnih zemalja i sustav simbolike nacionalnih motiva preuzeo se i primjenjivao pri korespondenciji i predstavljanju Carstva drugim državama kako bi se ukazalo na jednakost i suzbila *drugost*.⁴⁰

3. Orijentalizam

U prethodnom poglavlju pokušalo se ukazati na zbivanja u političkom i društvenom svijetu Osmanskog Carstva tijekom 19. stoljeća. Kao što se moglo primijetiti kod istraživanja društvenih promjena u Carstvu bitna je korelacija između Zapada i Istoka, točnije Europe i Osmanskog Carstva. Za ovaj rad važno je istražiti kako se Europa odnosila prema Osmanskom Carstvu i kakvu je predodžbu razvila o Carstvu i njegovim stanovnicima jer, kao što se moglo vidjeti, Osmansko Carstvo pokušavalo je usvojiti europske društvene tekovine. S druge strane, jednako važno za rad bit će i kako su sami stanovnici Carstva gledali na prodor novih tekovina i otvaranje prema drukčijoj kulturi te usvajanje novih društvenih normi. Ključno djelo za proučavanje razvoja odnosa Zapada prema Istoku jest „Orijentalizam“ autora Edwarda Saida iz

³⁷ Ece Özçeri, *Displaying the Empire*, str. 86.

³⁸ Ahmet Ersoy „Osman Hamdi Bey and the Historiophile Mood, Orientalist Vision and the Romantic Sense of the Past the Late Ottoman Culture“ u: Zeynep İnankur, Reina Lewis, Mary Roberts, *Poetics and Politics of Place: Ottoman Istanbul and British Orientalism*, Washington: University of Washington Press, 2011., str. 128.

³⁹ Ece Özçeri, *Displaying the Empire*, str. 93

⁴⁰ Isto, str. 105.

1978. godine. Uz pomoć Saidovih postavki pokušat će se definirati pojam orijentalizam i teorija koja se krije iza tog pojma.

Edward Said tumači tri definicije orijentalizma naglašavajući da su sve tri međusobno neodvojive. Prvo tumačenje odnosi se na orijentalizam kao akademsku disciplinu. Svatko tko se na neki način bavi istraživanjima vezanim za Orijent jest *orijentalist*, a „ono što ta osoba radi jest *orijentalizam*“.⁴¹ Nadovezujući se na akademsku ostavštinu u obliku doktrina, teza i kongresa pod nazivom „Orijent“ spominje drugu, kako je naziva, općenitiju odrednicu orijentalizma: „(...) orijentalizam je način mišljenja zasnovan na ontološkoj i epistemološkoj razlici između „Orijenta“ i „Okcidenta“.“⁴² Posljednja definicija orijentalizma prema Saidu odnosi se na „pojavu okvirno nastalu krajem 18. stoljeća“ i na „više historijski definiranu“ činjenicu da je orijentalizam institucija koja se bavi Orijentom. Orijentalizam postaje nešto s čime se treba nositi, nešto o čemu treba podučavati, nešto što je potrebno definirati i nešto što je potrebno voditi. Autor navodi kako je utemeljenje orijentalizma kao institucije zapravo poslužilo za stvaranje autoriteta i dominacije nad Orijentom.⁴³ Kod istraživanja orijentalizma Said upozorava na usađenu svijest zapadnog svijeta o Istoku koja seže sve do antičkog doba, a svijest koja je na Istok uvijek gledala kao na ono „drugo“. Prema tome Said vjeruje kako razmišljanje o Orijentu, odnosno bavljenje orijentalizmom nikad ne može biti potpuno slobodno jer povlači zamršeni kontekst i interesne sfere. Opisujući Orijent u uvodu „Orijentalizma“ autor naglašava neprekinutu vezu Orijenta i Europe (Zapada). Orijent je izvor velikih civilizacija, to je regija najstarijih i najbogatijih kolonija Zapada, ali je i mjesto nastanka slike „drugoga“ u očima Europe.⁴⁴ Ključna je ta slika Orijenta kao drugoga jer postaje važna pri definiranju samog Zapada i stvaranju zapadnjačke kulture, Orijent postaje neodvojiv od razumijevanja Zapada.⁴⁵ Naime, objekt koji je predstavljen zamjenicama oni, drugi ili u ovom slučaju imenicom Orijent stvoren je s obzirom na afirmaciju i identifikaciju sličnosti i razlika pri usporedbi sa subjektom odnosno s „nama“ ili Zapadom. Razne situacije i epohe poput osvajačkih pohoda ili sudara različitih društvenih uređenja stvaraju često iskrivljeno znanje ili iskustvo vezano za „drugoga“ te reduciranu sliku o „drugome“.⁴⁶ Takva slika ne nastaje suradnjom „nas“ i „njih“ nego se isključivo „našim“ subjektivnim shvaćanjem oblikuje slika

⁴¹ Edward Said „Orientalism Reconsidered“ u: *Cultural Critique*, 1 (1985.), str. 89.

⁴² Edward Said *Orientalism*, Penguin books, London, 2003., str. 2.

⁴³ Edward Said *Orientalism*, str. 3

⁴⁴ Edward Said, „Orientalism Reconsidered“, str. 94

⁴⁵ Edward Said *Orientalism.*, str. 1.

⁴⁶ Edward Said *Orientalism* uvodna riječ - xvii

„njih“. Takva slika, za koju Said napominje da je zapravo prezentacija ili impresija „drugoga“, svakako nije istina.⁴⁷ Zapad je uz pomoć razvoja slike „drugoga“ razvio i sliku sebe samog kao suštu suprotnost Istoku; naspram nazadnosti, nasilja ili neracionalnog karaktera Istoka stoji napredak, civiliziranost i racionalnost Zapada.⁴⁸ Tako je stvorena dihotomija između Zapada i Istoka.⁴⁹

Važno je naglasiti i razdoblje kasnog 18. stoljeća i cijelo 19. stoljeće kada je pobuđen ogroman interes za istočne zemlje, posebice u Europi gdje se ističu Velika Britanija i Francuska kao velike kolonijalne sile. Interes je potaknut prosvjetiteljstvom i objavljivanjem enciklopedija gdje *ljudi od znanosti* definiraju pojmove i objavljuju ih u knjigama dostupnim široj publici. Veliki ekspedicijski pothvati, čak i komercijalna putovanja i dopisi s tih putovanja, a osim toga i slabljenje Osmanskog Carstva i njegovo otvaranje prema Europi, događaji su koji su utjecali na pravu eksploziju ljubitelja Istoka.⁵⁰ Oni su u Istoku tražili „drugo“ i drukčije, tražili su egzotiku, smisao i misterioznost.⁵¹ Posebno je 19. stoljeće poznato po velikom interesu za istočne kulture što se odrazilo u onodobnoj umjetnosti, arhitekturi i književnosti. Znanstvenika koji se bavio Orijentom Said gotovo izjednačuje s književnicima i piscima drama opčinjenima Istokom i mitologijom:

„Orientalist je ništa drugo nego stručnjak određenog područja u znanju za koje je Europa u cjelini odgovorna, na način na koji je publika povijesno i kulturalno odgovorna (jer reagira na priču) za dramu koju je tehnički sastavio dramaturg. (...) Veliki broj velikih autora stvarao je imaginarij i maštu europskom puku o Orijentu. Čak su i znanstvenici orijentalnih studija primjenjivali mitologiju iako je znanje itekako bilo uznapredovalo.“⁵²

Moglo bi se zaključiti da je zapadno društvo stvorilo ili možda izmislilo Orijent. U konačnici i autor ističe da Orijent i Okcident nisu nekakvi prirodni sistemi nego da su to „*man-made*“ geografski sektori.⁵³ Umjetnom stvaranju granice između dviju geografskih regija pridonijelo je zapadnjačko projiciranje Istoka kroz normu koju predstavlja Europa odnosno Zapad. Temeljem te norme znanstvenici su prilagođavali kulturu, društvene vrijednosti, politiku i religiju Orijenta Zapadu. Problem nastaje kada takva norma ulazi u šire znanstveno područje kao što su to knjige i postaje dio javnog diskursa. Nastojanja znanstvenog miljea 19. stoljeća da sve klasificira dodatno su pridonijela razvoju predrasude i ojačala orijentalizam. U kontekstu te potrebe znanstvenika u 19. stoljeću došlo je do klasifikacije ljudskih rasa „karakterom-kao-

⁴⁷ Isto, str. 21

⁴⁸ Milica Todorović-Hayden „Nesting Orientalisms: The Case of Former Yugoslavia“ u: *Slavic Review*, 54 (1995), str. 918.

⁴⁹ Isto., str. 917.

⁵⁰ Edward Said, *Orientalism*, str. 117

⁵¹ Isto, str. 51

⁵² Isto, str. 63.

⁵³ Edward Said *Orientalism*, str. 5.

oznakom“ što u kasnijem 19. stoljeću prelazi u „karakter-podrijetlo“ ili „genski tip“. ⁵⁴ Tako „umjetno stvorenim“ karakteristikama istočnog društva produbljen je jaz između stanovništva s jedne i s druge strane granice. ⁵⁵ Iz perspektive Zapada kao superiornog Istok postaje nerazvijen i zaostao zbog čega Zapad osjeća potrebu pokoriti odnosno kolonijalizirati Istok za njegovo dobro. Kroz te akademske procese kojima Said pridodaje još i stil razmišljanja te institucije stvorena je duboko ukorijenjena, ali površno nastala slika o Orijentu u zapadnom društvu. ⁵⁶ Kako bi objasnio način predstavljanja Orijenta europskom stanovništvu 19. stoljeća Said ukazuje na dva francuska orijentalista koja su započela sa sustavnim pisanjem i podučavanjem o Orijentu: Silvestre de Sacy i Ernest Renan. Kroz njihov rad i djelovanje autor pokušava pokazati važnost znanja kao svojevrsne moći Zapada da dominira Orijentom. Važnost Sacya, Renana i drugih orijentalista toga perioda vidi u njihovoj ulozi reinterpretiranja, preoblikovanja i prilagođavanja orijentalne kulture zapadnoj publici. S obzirom da su Europljani „navikli na viši civilizacijski stupanj“ od iznimne važnosti su bili posrednici poznavatelji Orijenta koji će pomoći shvatiti „uistinu božanstvenu poeziju“ Istoka. ⁵⁷

I religija je imala važnu ulogu u diferenciranju Istoka od Zapada. Iako same težnje orijentalnih učenja i istraživačkih pothvata možda nisu bile bazirane na religiji, simptomatično je da većinski dio njihovog predmeta istraživanja (Orijenta) pokriva drukčiji religijski sistem. Nova, drugačija religija bila je samo još jedan dodatan razlog razlikovanja. Religija postaje još jedan nepoznat segment „drugoga“ koje istraživači Orijenta ne mogu poznavati neposredno i zbog toga još jedno svojstvo čija se definicija prilagođavala europskoj (Zapadnoj) publici. Autor ističe iskustvo srednjovjekovne Europe s islamom kao opasnom i prijetećom religijom iz kojeg su se razvile osude islama kao „obmanjujuće iskustvo nečeg postojećeg, u ovom slučaju kršćanstva“. ⁵⁸ Također napominje da je islam oduvijek bio svojevrsna provokacija kršćanstvu prvenstveno zbog kulturalne i geografske blizine kršćanskim regijama. Osim toga islam posuđuje koncept i ključne figure kršćanstva u svoj sustav vjerovanja, a arapski jezik, jezik Orijenta, vrlo je važan za kršćanstvo. ⁵⁹

⁵⁴ Edward Said *Orientalism*, str. 119.

⁵⁵ Çağrı Tuğrul Mart “Criticism on Edward Said’s Orientalism” u: *2nd International Symposium on Sustainable Development*, 2010., str 2.

⁵⁶ Hande Tekdemir „Critical Approaches to Edward Said's Orientalism“ u: *Uludağ University, Faculty of Arts and Sciences, Journal of Social Science*, 18 (2016), str. 144.

⁵⁷ Edward Said *Orientalism*, str. 128.

⁵⁸ Isto, str. 59.

⁵⁹ Edward Said „Orientalism“ u: *Georgia review*, 31 (1977), str 187.

3.1. Osmanski orijentalizam⁶⁰

Edward Said u svojoj kritici orijentalnog diskursa ne uvrštava odnos Zapada prema Osmanskom Carstvu. Naime, s obzirom na višestoljetno postojanje i moć kao i kontinuitet te moći te geografski položaj Carstva – uz rub granica Europe – Zapad je Osmansko Carstvo mogao tretirati dvojako – kao narod zastrašujućih osvajača ili orijentalni egzotični narod. Europa je dugi niz stoljeća vodila svojevrstni suživot s Osmanlijama, dapače veći dio vremena i strepila od njegove prisutnosti; Carstvo joj nije bila nepoznanica. Boljem položaju Carstva u kontekstu orijentalnog diskursa pridonijela je i činjenica kako je ono još uvijek bilo neovisno i politički samostalno. Osim toga, prostranstvo Carstva uključivalo je brojno, religijski i etnički raznoliko stanovništvo, što je carska vlast namjerno održavala. Upravo to bogatstvo različitih kultura predstavljalo je još jednu prepreku orijentalističkom tumačenju jer je sprječavalo generalizaciju naroda.⁶¹ Međutim, Carstvo je i dalje bilo dio Orijeanta, a carska vlast tijekom 19. stoljeća, s ciljem da se približi Okcidentu, djelomice prilagođava orijentalistički diskurs unutar samog Carstva.⁶²

Pojam *osmanski orijentalizam* Ussama Makdisi kronološki smješta u 19. stoljeće, u vrijeme pojačanog interesa Zapada za Orijentom te razvoja orijentalizma kao prepoznate akademske grane u znanosti. Upravo je period 19. stoljeća bio svojevrstna prekretnica za Osmansko Carstvo jer se tada bilježi njegovo snažno slabljenje. Propadanje naizgled besmrtnog Carstva na granici Europe započeo je još krajem 18. stoljeća s gubitkom Krima te nedugo zatim s Napoleonovim osvajanjem Egipta. Dodatni udarac bilo je jačanje nacionalnih težnji koje su pak potaknule nove sukobe i odcjepljenja teritorija Carstva. Stoga je carska vlast pokušala potpuno izmijeniti zastarjelu politiku i započeti s ubrzanom modernizacijom. Vlast je modernim pristupom nastojala promijeniti odnose između vladarske elite, odnosno središta, i provincije ovog Carstva multi-etničkog i multi-religijskog karaktera.⁶³

Carstvo u razdoblju prije reformi 19. stoljeća temeljilo je vlast na diferencijaciji između osmanske elite i osvojenih regija te diferencijaciji prema religijskoj i etničkoj pripadnosti. Politika Carstva nije težila homogenizaciji i religijskom ili etničkom jedinstvu stanovništva, naprotiv postojanje razlika odgovaralo je politici „manipulacije i regulacije“.⁶⁴ Razlike su ono

⁶⁰ Prema definiciji Ussama Makdisija u članku „Ottoman Orientalism“, 2002.

⁶¹ Ethem Eldem „An Ottoman Traveler to the Orient: Osman Hamdi Bey“ u: Zeynep İnankur, Reina Lewis, Mary Roberts, *Poetics and Politics of Place: Ottoman Istanbul and British Orientalism*, Washington: University of Washington Press, 2011., str. 190.

⁶² Ethem Eldem „An Ottoman Traveler to the Orient: Osman Hamdi Bey“, str 191.

⁶³ Ussama Makdisi „Ottoman Orientalism“ u: *The American Historical Review*, 107 (2002), str. 770.

⁶⁴ Ussama Makdisi „Ottoman Orientalism“ u: *The American Historical Review*, 107 (2002), str. 774.

što je pridonosilo punjenju carske blagajne pa je od ključne važnosti bilo održavati udaljenost između centra i periferije koja plaća danak. Iako je postojala svojevrsna diskriminacija između vjernika, muslimana, i nevjernika, svih ostalih, postojala je i tolerancija prema „drugome“. Međutim ako bi se poslušnost koju zahtijevaju carski zakoni odbila uslijedila bi okrutna kazna. Imperativ, kako to naziva Ussama Makdisi, carskog identiteta bio je da osmanska dinastija ima ulogu održati islamski poredak, a osmanska dinastija bila je superiorna nad svima ostalima zbog čega je stvorena „fikcija već davno uspostavljenog islamskog reda“.⁶⁵

Suočavajući se s novonastalom krizom gubitka statusa, moći i teritorija kao i sa sve rastućom idejom nacije, politička dinamika Carstva u 19. stoljeću morala je brzo reagirati kako bi očuvala položaj i važnost, ali i stabilnost Osmanskog Carstva. Novi „imperativ“ carske politike okrenuo se homogenizaciji stanovništva i tako nastojao uključiti novo-razvijenu društvenu ideologiju nacije odnosno provesti nacionalizaciju kao moderni politički program.⁶⁶ Cilj osmanskih reformatora bio je „apsorbirati njegove margine u kohezivnu i ujednačenu osmansku modernu“.⁶⁷

Makdisi smatra da je upravo iz te osmanske moderne, za koju kaže da je bila „projekt moći unutar Carstva koliko je bila i projekt otpora prema zapadnjačkom imperijalizmu“, proizašao osmanski orijentalizam.⁶⁸ U tom Makdisijevom opisu osmanske modernizacije krije se i bit osmanskog orijentalizma. Naime, Carstvo se modernizacijom zapravo priklanjalo novim modernim društvenim postulatima proizašlim iz Francuske revolucije i sloma feudalnog društvenog uređenja. Kako bi se približilo Europi i europskim svjetonazorima ističe se tolerantna politika Carstva prema brojnim i raznovrsnim etničkim grupama, pokušava se stvoriti jedinstvenu naciju i pokazati civiliziranost osmanske populacije. No, carska vlast je tim pokazateljima zapravo namjeravala utvrditi da su moderni postulati već razvijeni u Carstvu, a posebice se isticala tolerantnost prema „drugima“ kao glavni napredni i već utvrđeni adut.⁶⁹ Na taj način osmanska vlast je kontrirala europskim uvjerenjima o zaostalom Orijentu te je dokazivala svoje neovisno kretanje prema napretku modernizirajući margine svog Carstva. Stoga se nisu osjećali kao „drugi“, naprotiv borili su se protiv europskog imperijalizma, ali se unutar samog Carstva stvorila hijerarhija koja preslikava dihotomiju Zapada i Istoka. Milica Todorović-Hayden u tome zapravo vidi „gradaciju Orijenta“ definirajući ju kao model

⁶⁵ Ussama Makdisi, „Ottoman Orientalism“, str. 776.

⁶⁶ Isto, str. 771.

⁶⁷ Isto, str. 771.

⁶⁸ Ussama Makdisi, „Ottoman Orientalism“, str. 772.

⁶⁹ Ussama Makdisi, „Ottoman Orientalism“, str. 782.

hijerarhijski primijenjen prema usporedbi s „onim istočnijim“.⁷⁰ Carska vlast je, baš kao što su to radile neke europske imperijalističke sile, pokušavala svoje udaljene regije civilizirati i uvesti red. U kontekstu odnosa Osmanskog Carstva prema vlastitoj periferiji prepoznaje se neka vrsta orijentalizma više nego okcidentalizma, o kojem će biti riječi u sljedećem poglavlju.⁷¹

3.2. Okcidentalizam

Življu raspravu ne-Zapadnog dijela svijeta o odnosima sa Zapadom izazivao je sve življi interes Zapada orijentalnim zemljama. Diskusije su se vodile i još se uvijek vode na temu „ambicije Zapada prema Istoku, političkih reformi, društvenih i ekonomskih postignuća zapadnih zemalja, nadnacionalnih normi i konvencija“, a tim temama se dodaju i „pitanja imperijalističkih i kolonijalnih interesa Zapada, kako Zapad vidi sebe, na koji način se pristupa definiranju povijesti te kako su zapadni mislioci oblikovali (lažne) predodžbe prema drugim religijama (islamu)“.⁷² Na taj je način Mohhamed Fazlhashemi započeo definiranje okcidentalizma pri čemu još ističe da ono nije sušta zrcalna slika orijentalističkih ideja.

U literaturi se može susresti različite načine upotrebe pojma *okcidentalizam*. S jedne strane Ian Buruma i Avishai Margality približili su se konceptu Saidovog orijentalizma kako bi definirali okcidentalizam. Prikazali su Zapad kao žrtvu stereotipnih karakteristika proizvedenih na Istoku, a okcidentalizam nazivaju još i „rat protiv Zapada“.⁷³ S druge strane postoji i analiza okcidentalizma kao rezultata društvenih i tehnoloških revolucija koje su se zbile na polju Europe, a koje su potaknule ostala društva da streme novom, modernom uređenju. Takvom konceptu priklonio se Couze Venn koji je u definiranju okcidentalizma istaknuo i kolonizatorsku ulogu Europe: „Okcidentalizam je konceptualni i historijski prostor u kojem je konstituiran poseban narativ subjekta i poseban narativ povijesti; to sve postaje dominantno s modernizacijom, vršeći utjecaj širom svijeta zbog opsežnosti projekta modernizma i globalnog dosega europske kolonizacije.“⁷⁴ Osim toga još je jedan koncept okcidentalizma privukao pažnju, a to je onaj turske znanstvenice Meltem Ahiske i njezinog istraživačkog rada vezanog za okcidentalizam u Turskoj. Ona tvrdi da okcidentalizam zapravo objedinjuje i vesternizam(žudnju) i anti-vesternizam(odbojnost, mržnju, strah) u isto vrijeme: „Stoga, tvrdim

⁷⁰ Milica Todorović-Hayden, *Nesting Orientalisms*, str. 918.

⁷¹ Ussama Makdisi, „Ottoman Orientalism“, str. 770.

⁷² Mohammed Fazlhashemi „Occidentalism“ u: Jasper Svartvik, Jakob Wiren, *Religious Stereotyping and Interreligious Relations* New York: Palgrave Macmillan, 2013., str. 85.

⁷³ Ian Buruma, Avishai Margalit, *Occidentalism: The West in the Eyes of its Enemies*, New York: The Penguin Press, 2004., str. 5.

⁷⁴ Couze Venn, *Occidentalism: Modernity and Subjectivity*, London: SAGE Publications, 2000., str. 2.

da je okcidentalizam (a pod time smatram okcidentalizam ne-Zapada) sredstvo izvođenja zapadne modernizacije dok se povremeno odupire kolonizatorskim potezima Zapada.⁷⁵

Može se primijetiti bliski odnos shvaćanja Ahiskinog poimanja okcidentalizma i u prethodnom poglavlju spomenutog pojma osmanskog orijentalizma. Oba pojma usko se vezuju uz modernizam Orijenta po uzoru na zapadni model. Katkad se i u literaturi ovi pojmovi preklapaju.⁷⁶ Baš kao što Makdisi u modernizaciji Osmanskog Carstva vidi osmanski orijentalizam, tako i Ahiska u modernizaciji pred kraj Carstva vidi okcidentalizam. Međutim, ono što Ahiska ističe, a čime se razlikuje konceptualno shvaćanje pojmova jest žudnja Carstva da premosti jaz odnosno, kako ona slikovito kaže, prestane biti most između Istoka i Zapada te zapravo postane punopravni dio Zapada.⁷⁷ Nadalje, prema Ahiskinoj teoriji Zapad predstavlja model koji će drugi ili pratiti ili istjerati, stoga ona proučava pojavu te dvije reakcije u odnosu na prihvaćanje sebe (Istoka) kao kopije tog modela.⁷⁸ Ona ističe dihotomiju turskog shvaćanja Zapada kao nedostižne fantazije ili prijetnje, a nekad i straha. Osim toga koncept imitacije ili kopije Zapada također ističe kao svojevrsni kompleks protiv kojeg se tursko društvo bori u procesu modernizacije.⁷⁹ Konceptualno okcidentalizam može imati niz definicija, a Ahiska dodaje kako treba pripaziti i ne oslanjati se na isključivo negativni koncept okcidentalizma – Zapada kao kolonizatorske sile – nego i na pozitivna shvaćanja Zapada kao „drugog“. Takvu dihotomiju u percipiranju Zapada može se naći kod prvih osmanskih modernih spisatelja. Osim što njihovo stvaralaštvo karakterizira odmak od tradicionalne orijentalne naracije te priklijanje zapadnim književnim tehnikama i narativima, karakterizira ih i kritika onodobnog naglo i nekritički pozapađenog stanovništva. Okcidentalizam u njihovom stvaralaštvu krije se u sukobu zapadnih (kršćanskih) i orijentalnih (islamskih) vrijednosti u kojima islam služi kao moralni korektiv zapadnih vrijednosti.⁸⁰ U djelima književnika sredine 19. stoljeća u Osmanskom Carstvu prepoznaje se i kritika preslikavanja zapadnjačkog načina života u kojem se može prepoznati nešto ranije spomenut koncept, koji je razvila Meltem Ahiska, Zapada kao modela i Carstva kao kopije.⁸¹

⁷⁵ Meltem Ahiska, "Occidentalism: The Historical fantasy of the Modern" u: *The South Atlantic Quarterly*, 102 (2003), str. 6.

⁷⁶ Ussama Makdisi, „Ottoman Orientalism“, str. 772.

⁷⁷ Meltem Ahiska, Occidentalism: The Historical fantasy of the Modern, str. 353

⁷⁸ Isto, str. 356.

⁷⁹ Meltem Ahiska, Occidentalism: The Historical fantasy of the Modern, str. 358

⁸⁰ Carter Vaughn Findley, *Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire*, A Princeton University Press, New Jersey, 1998., str. 19

⁸¹ Meltem Ahiska, Occidentalism: The Historical fantasy of the Modern, str. 356.

4. Osman Hamdi Bey: biografski elementi

Ključan aspekt biografije Osmana Hamdija zasigurno je njegova svestranost objedinjena područjima u kulturi. Veliki interes za područja raznih vrsta umjetnosti i ekvivalentnih društvenih znanosti rezultat je boravka i obrazovanja u Europi, ali i obiteljskih korijena. Osman Hamdi rodio se 1842. godine u obitelji Ibrahima Edhema, pripadnika sultanu bliske državne elite. Sam Ibrahim školovao se u Francuskoj, bio je među prvim Osmanlijama koji su primljeni u francuske škole, pa je bio svjestan važnosti prikupljanja znanja iz različitih središta.⁸² Osim toga, Ibrahim je djelovao u državnoj službi na visokim pozicijama kao što je uloga osobnog sultanovog učitelja francuskog jezika, ministra javnih poslova, ambasadora u europskim gradovima i naposljetku uloga vezira. Dakle, može se sa sigurnošću zaključiti kako je bio dijelom uskog kruga državnog birokratskog aparata.⁸³ Orijentacija cijele obitelji Ibrahima Edhema prozapadnjačkoj struji, koja je jačala baš sredinom 19. stoljeća u Osmanskom Carstvu, te položaj te obitelji osigurali su velike mogućnosti za Osmana Hamdija i njegove buduće pothvate. Međutim, Zapadu orijentirana obitelj, koja kod kuće u Istanbulu govori francuski jezik ipak je održavala vrijednosti osmanske kulture i društva te odanost osmanskoj državi. Stoga je Osman „od samih početaka živio kao *insider* i istovremeno kao *outsider* osmanske kulture“.⁸⁴

Osman Hamdi poslan je u Francusku 1860. godine u svojim tinejdžerskim godinama kako bi studirao pravo, usvojio znanje i vratio se kući da primijeni naučeno i nastavi stopama svoga oca. Razdoblje dolaska u Francusku i usvajanje interesa u različitim područjima znanosti, uglavnom humanističkih, može se smatrati periodom oblikovanja njegove osobnosti. Tijekom prvih mjeseci školovanja po pismima Osmanovih učitelja Ibrahimu Edhemu vidljivo je da se osjećaj nacionalnoj i religijskoj pripadnosti nije dao prepustiti slučaju.⁸⁵ Naprotiv tutori su pisali kako će se truditi usaditi Osmanu političke principe njegove zemlje i održavati njegov osmanski identitet. Nedugo nakon početka školovanja u Francuskoj u Osmanu se budi interes za umjetnost te počinje učiti slikarstvo kod tada velikih francuskih slikara akademske-orijentalističke struje u umjetnosti. Čak je uspio izložiti svoje radove na Svjetskoj izložbi u

⁸² Wendy M.K. Shaw, „The Paintings of Osman Hamdi and the Subversion of Orientalist Vision“ u: Çiğdem Kafescioğlu, Lucienne Thys-Şenocak, *Essays in Honor of Aptullah Kuran (Aptullah Kuran İçin Yazılar)*, Istanbul: Yapı Kredi Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi, 1999., str. 423.

⁸³ Wendy M.K. Shaw, „The Paintings of Osman Hamdi and the Subversion of Orientalist Vision“, str. 423.

⁸⁴ Isto, str. 423.

⁸⁵ Edhem Eldem, „An Ottoman Archaeologist Caught Between Two Worlds: Osman Hamdi Bey (1842-1910)“ u: David Shankland *Archaeology, Anthropology and Heritage in the Balkans and Anatolia*, New Jersey: Gorgias Press, 2010., str. 125.

Parizu 1867. godine.⁸⁶ Osim toga, Osman Hamdi upoznao se i s arheologijom kroz lik Salomona Reincha, francuskog arheologa te onovremenog Osmanovog mentora i prijatelja.⁸⁷

Osmanu je Francuska, čini se, činila dobro, točnije osjećao se kao da ondje pripada i nije imao namjeru tako skoro napustiti svoj novi dom, novu ljubav prema umjetnosti, ali i novu kulturu koju je upoznao. To se saznaje iz pisama koja je slao ocu i molio ga da mu dopusti produženje boravka u Parizu.⁸⁸ No, njegov otac nije namjeravao dopustiti tako dug period izbivanja van vlastite domovine te ga je dao vratiti 1868. godine. Otac ga je već godinu dana kasnije zaposlio u državnoj službi i to kao pratnju osmanskom državniku Midhatu Paši u Bagdadu. Unatoč tome što se toliko vezao za Pariz i pariški način života, u korespondenciji s ocem pokazao se kao „mladi idealist koji je shvatio grubu stvarnost života u područjima koja je i Bog zaboravio“ i kao kritičan mladi um prema postojećoj vlasti.⁸⁹ Edhem Eldem⁹⁰ napominje kako je tako zanosno pisanje možda i bio izraz sina koji je ipak htio ugoditi ocu. No kako bilo, boravak u Bagdadu podučio ga je političkoj situaciji u Carstvu, osvijestio je probleme u kojima se Carstvo nalazi i stekao je odgovornost prema službi te svojevrсну zrelost.⁹¹ Osim toga autor Eldem ocjenjuje to Osmanovo iskustvo kao pozitivno „suočavanje s političkim kontekstom koje je izazvalo refleksije u njegovoj glavi po pitanju identiteta, autoriteta i suvereniteta Carstva“.⁹² Nakon povratka u Istanbul Osman postaje zaposlenik Ministarstva vanjskih poslova, u kratkom vremenu promijenivši više različitih pozicija. Sudjelovao je i kao pratnja ocu povodom Svjetske izložbe u Beču 1872. godine. Tada, nakon dugog niza godina ponovno dolazi na europski teritorij i u dodir sa zapadnom kulturom. Za vrijeme boravka u Beču ključna je bila njegova uloga organizatora postava Osmanskog paviljona kojim se trebalo u što boljem i naprednijem svjetlu predstaviti Carstvo. Osim organizacije postava morao je sastaviti i sadržaj dviju knjiga: *Usul-u Mimar-i Osmani* i *Elbise-i Osmani* (Osmanska arhitektura i Osmanska odjeća). Konačno u ovoj ulozi Osman Hamdi je po prvi put iskusio kako predstaviti Carstvo svijetu i koje simbole usvojiti kao simbole Carstva.⁹³

⁸⁶ Wendy M.K. Shaw, *The Paintings of Osman Hamdi and the Subversion of Orientalist Vision*, str. 424.

⁸⁷ Edhem Eldem, *An Ottoman Archaeologist Caught Between Two Worlds*, str. 124.

⁸⁸ Isto, str. 126.

⁸⁹ Edhem Eldem, *An Ottoman Archaeologist Caught Between Two Worlds*, str. 126.

⁹⁰ Renomirani turski povjesničar koji je praunuk Ibrahima Edhema Paše, oca Osmana Hamdi Beya, a koji je radio brojna istraživanja na temu stvaralaštva Osmana Hamdi Beya.

⁹¹ Edhem Eldem, *An Ottoman Archaeologist Caught Between Two Worlds*, str. 127.

⁹² Isto, str. 128.

⁹³ Ahmet Ersoy „Osman Hamdi Bey and the Historiophile Mood, Orientalist Vision and the Romantic Sense of the Past the Late Ottoman Culture“ u: Zeynep İnankur, Reina Lewis, Mary Roberts, *Poetics and Politics of Place: Ottoman Istanbul and British Orientalism*, Washington: University of Washington Press, 2011., str. 137.

Dva su trenutka koja su zapravo obilježila izrazito aktivno djelovanje, pa i život Osmana Hamdija, a to su nominacija za upravitelja Carskog muzeja (*Müze-i Hümayun*) 1881. godine, popraćena godinu dana kasnijim postavljanjem na poziciju ravnatelja Škole lijepih umjetnosti.⁹⁴ Preuzimanjem ovih dviju funkcija stekao je znatnu moć na području arheologije i umjetnosti, područja koja je pojačano izučavao tijekom naobrazbe u Parizu. Naime, glavna zadaća Carskog muzeja bila je pohranjivanje i regulacija arheoloških nalaza kao i sprječavanje europskih sila da preuzimaju spomenike i polažu prava na iskopine. Carski muzej trebao je postati prva službena ustanova koja će javno izlagati arheološke predmete i imati postav, koja će brinuti o iskopinama i štititi ih, ali i koja će pravno regulirati arheološka nalazišta.⁹⁵ Upravo takvo uređenje, u kojem se istaknula i promocija razvijene znanosti o arheologiji, što je trebalo pretpostaviti i modernost Carstva, temeljilo se na idejama Osmana Hamdija.⁹⁶ S druge strane, Osman Hamdi osniva Školu lijepih umjetnosti 1882. godine kojom preuzima kontrolu nad regulacijom, odnosno podučavanjem likovne umjetnosti po uzoru na Zapad te zapadno shvaćanje likovnosti i uloge umjetnosti.⁹⁷ Uloga ove institucije također je bila pokazati Zapadu da Osmansko Carstvo ide u korak s vremenom, da prati trendove i da ima dovoljan broj visoko obrazovanih ljudi koji će unaprijediti obrazovne institucije i znanost u Carstvu.

5. Osman Hamdi Bey: između osmanskog identiteta i zapadnjačkog orijentalizma

Dualni karakter Osmanovog lika u kulturnoj povijesti Osmanskog Carstva dio je polemike još s početka 20. stoljeća, neposredno nakon smrti Osmana Hamdija 1910. godine.⁹⁸ Tada se javljaju kritički osvrti na njegov rad koji, s obzirom na njegovu zrelost, bogato iskustvo u kulturi i repertoar umjetničkih djela sve češće postaje izlagan u Europi i Carstvu. Ono čega su se sve kritike na njegov umjetnički opus dotaknule i što su sve zamijetile, neovisno o ocjeni i kritici, jest njegov orijentalizam koji je katkad opisan kao patriotski pristup oslikavanju orijentalnih motiva, a katkad potpuno suprotno kao zapadom inspiriran „pokvareni“ orijentalizam. Zapravo je pravu dilemu potaknulo, s jedne strane, njegovo izrazito aktivno djelovanje za Carstvo, za osnivanje kulturnih institucija te, s druge strane, njegov likovni umjetnički izričaj, koji je neke kritičare jako podsjećao na zapadnjačku viziju (nestvarnog)

⁹⁴ Edhem Eldem, *An Ottoman Archaeologist Caught Between Two Worlds*, str. 129.

⁹⁵ Isto, str. 130.

⁹⁶ Edhem Eldem, *An Ottoman Archaeologist Caught Between Two Worlds*, str. 130.

⁹⁷ Walter B. Denny, „Fine Arts“ u: Metin Harper, Sabri Sayarı, *The Routledge Handbook of Modern Turkey*, New York: Routledge, 2012., str. 89.

⁹⁸ Edhem Eldem „How Does One Become an Oriental Orientalist? The Life and Mind of Osman Hamdi Bey“ u: Zeynep İnankur, Reina Lewis, Mary Roberts, *Poetics and Politics of Place: Ottoman Istanbul and British Orientalism*, Washington: University of Washington Press, 2011., str. 33.

Istoka. Međutim, i u njegovom slikarstvu i u djelovanju u Muzeju te u Školi mogu se vidjeti karakteristike patriotski raspoloženog Osmanlije, ali i onog europeiziranog.

Osman Hamdi je, dok je boravio u Parizu za vrijeme svog formativnog perioda, izjavio u pismu svome ocu:

„Od ovog trenutka, sa zadovoljstvom vam mogu reći, moj dragi oče, da napuštam Pariz s čvrstom namjerom za skorašnjim povratkom pod svaku cijenu, ne zato što se život ovdje čini boljim nego tamo (Istanbul), nego zasigurno zbog toga što me nešto čvrsto veže za ovo mjesto. Kao što sam vam rekao više od jednog puta, ne želim napustiti slikarstvo pod svaku cijenu, s obzirom da se ono ne uči kroz knjige nego se treba činiti/živjeti, treba vidjeti stare i moderne majstore, a Konstantinopol jednostavno nije grad u kojem ću pronaći sve to.“⁹⁹

Iz tog pisma može se zamijetiti njegova podvojenost ili možda uvidjeti da je bio „žrtva Tanzimatske dileme“, rastrgan između Istoka i Zapada.¹⁰⁰ Treba se naglasiti kako je Hamdi u obiteljskom domu razgovarao na francuskom jeziku i živio prilično europeiziran život što je zasigurno bitno utjecalo na njegove odluke i osjećaje prema zapadnoj kulturi. S druge strane, dolaskom u Bagdad, nakon što ga je otac poslao kao pratnju Midhat Paši, primjetno je njegovo sazrijevanje i shvaćanje političke situacije, što je također vidljivo iz njegovih pisama. Iz pisama ocu, nakon otrežnjenja od pariške idile po dolasku u Bagdad, mogu se vidjeti njegove težnje koje su katkad tumačene kao patriotske, ali zapravo bi se bolje mogle opisati kao „civilizacijska misija s jakim orijentalističkim tonom“.¹⁰¹ Naime, u pismima Edhem Eldem uočava buđenje svijesti i obzira prema domovini kao i osjećaja brige i odgovornosti prema političkoj situaciji. Tome svjedoče Osmanovi kritički osvrti na stanje u državi : „kronično podmitljive i korumpirane osmanske administracije, pojave prijeteće britanske hegemonije(...)“.¹⁰² Takve kritike domovini odaju čak osjećaj mladog Osmanlije za napredak i poboljšanje. Međutim, osim kritike vlasti on kritizira i „fanatizam i fatalizam muslimanskog puka“, kulturu i neke religijske običaje.¹⁰³ Iz prethodno spomenutog može se razumjeti podrijetlo tumačenja dualnog karaktera Osmanovog lika i djelovanja. Stoga će se u sljedeća dva poglavlja detaljnije analizirati njegovo djelovanje kroz arheologiju i likovnu umjetnost, njegove dvije interesne sfere, te kako je radom u kulturi spojio svoja dva identiteta.

5.1. Identitet Osmana Hamdi Beya kroz rad u arheologiji i Carskom muzeju

⁹⁹ Edhem Eldem, *An Ottoman Archaeologist Caught Between Two Worlds*, str. 126.

¹⁰⁰ Edhem Eldem, *How Does One Become an Orientalist?*, str. 34

¹⁰¹ Edhem Eldem, *An Ottoman Archaeologist Caught Between Two Worlds*, str. 128.

¹⁰² Isto, str 129.

¹⁰³ Isto, str 129.

Carski muzej osnovan je 1846. godine kao transformacija bivše crkve Aja Irene u muzej ili kako ga Edhem Eldem pogrdno naziva slavno skladište starina.¹⁰⁴ Također, prilično kritičkim tonom, Eldem je politiku rada Muzeja od osnutka do 1880. godine opisao ovim riječima: „Osmanska arheologija tog perioda više je zajedničkog imala s lovom i skupljanjem nego s ikakvim oblikom sistematskog iskopavanja i objedinjavanja“.¹⁰⁵ Postaje jasno kako je Osmanlijama trebalo vremena da shvate principe rada muzeja i arheologije, ali i da skupe obrazovan kadar stručnjaka koji će se baviti muzejom. Nadalje, Wendy Shaw ističe dualnu ulogu osnivanja muzeja u odnosu prema Zapadu. Muzej je trebao predstavljati pridruživanje Carstva u društvo „univerzalne znanosti o arheologiji i internacionalne kulturne elite“ te obrazovnu funkciju „sličnu europskim muzejima gdje publika dolazi učiti o državi diveći se starinama i pažljivo orkestriranom postavu“.¹⁰⁶ Osim toga važno je naglasiti da je vodstvo prvih 35 godina pripalo europskim, uglavnom francuskim stručnjacima koji su trebali postaviti Muzej na noge kao što su to radili u Europi. Čini se da to nije bio slučaj jer Europljanima ili zapravo nije bilo u interesu osigurati povoljne uvjete za starine u Carstvu i pravno regulirati odnos prema starinama ili jednostavno nisu imali dovoljno razvijen kadar za razvoj muzeja.¹⁰⁷ Stoga je trebalo proći gotovo četrdeset godina i dočekati vodstvo prvog Osmanlije na toj poziciji, Osmana Hamdi Beya, da Muzej uistinu počne s pravim konstruktivnim radom. Sudeći po Eldemu u razdoblju Hamdijevog vodstva Muzej napreduje i postaje prava institucija.¹⁰⁸

Nadalje, važno je naglasiti značenje muzeja i kontekst u kojem je donesena odluka o osnivanju takvih institucija u Carstvu kako bi se moglo razumjeti moguća očekivanja ili uvjete po kojima je Osman Hamdi Bey radio na poziciji ravnatelja Carskog muzeja. Muzej u Osmanskom Carstvu nije se razvio u kontekstu zasebne discipline koja proučava vizualna obilježja (kao što je to povijest umjetnosti) nego se naprotiv „razvio kao direktni narativ vezan za teritorijalnost, etničku pripadnost i naciju“.¹⁰⁹ Putem institucionalizacije općenito, pa tako i osnivanjem muzeja, namjeravalo se istaknuti sudjelovanje Carstva u stvaranju Zapadne civilizacije, ali i civilizacijsko nasljeđe te vlasništvo koje ima nad tim kulturnim dobrima. Sudeći po arhitektonskim intervencijama na zdanju paviljona unutar Topkapı palače koji je

¹⁰⁴ Edhem Eldem, „The Ottoman Archaeology: Rediscovering the Finds of Ascalon“ u: *Bulletin of the American School of Oriental Research*, 378 (2017), str. 25.

¹⁰⁵ Edhem Eldem, *The Ottoman Archaeology*, str. 26.

¹⁰⁶ Wendy M.K. Shaw, *Possessors and Possessed: Museums, Archaeology and the Visualization of History in the Late Ottoman Empire*, Berkeley: University of California Press, 2003, str. 85.

¹⁰⁷ Wendy M.K. Shaw, *Possessors and Possessed*, str. 89.

¹⁰⁸ Edhem Eldem, *The Ottoman Archaeology*, str. 46.

¹⁰⁹ Wendy M.K. Shaw, „Museums and Narratives of Display from the Late Ottoman Empire to the Turkish Republic“ u: *Muqarnas: History and Ideology*, 24 (2007), str. 253.

prenamijenjen u Carski Muzej 1877. godine, čini se da su predstavnici vlasti namjeravali kroz više kanala istaknuti progresivnost, klasično nasljeđe starih civilizacija te vezu sa Zapadom.¹¹⁰ Naime, za muzej je odabrana karakteristična osmanska građevina koja je onda intervencijama dijelom izmijenjena kako bi odgovarala klasičnom arhitektonskom stilu jer se to smatralo primjereno za arheološka nalazišta starih civilizacija. Takav način prostornog uređenja, odnosno korištenje neo-klasičnog stila direktan je utjecaj Europe. S druge strane, izlošcima koji su nađeni na osmanskome tlu htjelo se istaknuti nasljeđe i pripadnost tog nasljeđa osmanskome puku. Tako je Carstvo postalo direktan nasljednik velikih filozofa, matematičara i astrologa kao i velikih umjetnika. Narativ osmanskog nasljeđa i identiteta dobio je novi zaokret, artefakti svjedoče o velikom kulturnom napretku i nasljeđu koje „nije više samo povlastica Europe nego i Osmanskog Carstva“.¹¹¹

Prvi veći zadatak Osmana Hamdi Beya, po preuzimanju uloge ravnatelja Carskog muzeja, bio je odlazak na arheološko nalazište na planini Nemrut 1883. godine. Ta ekspedicija na Nemrut bila je prvo osmansko arheološko iskapanje.¹¹² Dnevnik koji je zajedno s Osmanom Hamdijem vodio i njegov pomoćnik Osgan Efendi, mnogo govori o njegovom, odnosno njihovom odnosu prema narodu na koji su naišli na periferiji i koji im je pomagao tijekom iskapanja.¹¹³ Upravo je u tom dnevniku putovanja i istraživanja lokaliteta prikazan orijentalistički pristup nastao pod utjecajem Zapada. Ali, prikazan pristup puno je mekši i manje osuđujući nego što su to bile prve Osmanove kritike tijekom boravka u Bagdadu. Osim toga, njegova uloga više nije bila vezana za političke probleme nego za kulturne – arheološke, umjetničke – što je i promijenilo Osmanov ton u orijentalističkom pristupu kurdske periferiji.¹¹⁴ Iz zapisa i fotografija, koje se nalaze u spomenutom dnevniku, može se doznati puno o Hamdijevom odnosu prema istraživanju, ali i prema lokalnom stanovništvu. Stoga će upravo ti dokazi poslužiti u analizi Hamdijevog orijentalizma.

Istraživanje na Nemrud Daği pokazalo se inspirirano originalno njemačkim otkrićem. Naime, jedan njemački arheolog prvi je uspostavio vezu između nalazišta i povijesnog narativa da bi potom Osman Hamdi Bey s ciljem da preduhitri stvaranje još jednog u nizu inozemnih arheoloških nalazišta pokrenuo vlastitu osmansku eskadrilu.¹¹⁵ Taj pothvat imao je prilično

¹¹⁰ Wendy M.K. Shaw, *Possessors and Possessed*, str. 92.

¹¹¹ Wendy M.K. Shaw, *Possessors and Possessed*, str. 94.

¹¹² Wendy M.K. Shaw, *Museums and Narratives of Display*, str. 257.

¹¹³ Edhem Eldem „An Ottoman Traveler to the Orient: Osman Hamdi Bey“ u: Zeynep İnankur, Reina Lewis, Mary Roberts, *Poetics and Politics of Place: Ottoman Istanbul and British Orientalism*, Washington: University of Washington Press, 2011., str. 173.

¹¹⁴ Edhem Eldem, *An Ottoman Traveler to the Orient*, str. 174.

¹¹⁵ Edhem Eldem, *An Ottoman Archaeologist Caught Between Two Worlds*, str. 130.

snažnu patriotsku poruku, posebice za inozemne interese u vidu povijesti i kulture. Osman Hamdi Bey nedugo nakon iskapanja pokrenuo je i publikaciju vezano za taj lokalitet. Preduhitivši inozemni interes u vidu iskapanja važnog lokaliteta i objavom publikacije vezane za nalazište Osman Hamdi nametnuo je, ali i izborio, ravnopravno mjesto za osmansku arheologiju i historiografiju u svijetu dominantne zapadne znanosti. Upravo u periodu iskapanja na planini Nemrut Osman je sastavljao i nove zakone za regulaciju odnosa prema starinama i arheološkim nalazištima. Novi zakoni objavljeni su par mjeseci kasnije u veljači 1884. godine, a glavna promjena ticala se uvođenja stroge zabrane izvoza arheoloških artefakata iz Carstva. Tim činom Carski muzej automatski je postavljen kao glavna institucija za brigu, pohranu i izlaganje iskopina, a time je i dobio status važne institucije u svijetu arheologije i historiografije. Osim što je unaprijedila status Muzeja ratifikacija novih zakona za starine šokirala je zapadnjačku znanstvenu zajednicu koja više nije imala slobodne ruke u istraživačkim i prikupljačkim poduhvatima na području Carstva. Muzej je tako u vrijeme Osmana Hamdija dobio ulogu stvaranja „meta-narativa“ osmanskog identiteta s obzirom na teritorijalnost koja postaje iznimno važan element u predstavljanju naslijeđene baštine. Naime, stručnjaci Zapada voljeli su predstavljati kontinuitet svoje civiliziranosti u nasljeđu stare antike pa su razvijali narativ o starim Grcima kao svojim precima. Međutim, ovakvim Osmanovim zalaganjem odnosi se mijenjaju i Osmanlije stvaraju svoj narativ o teritorijalnom pa tako i civilizacijskom nasljeđu.¹¹⁶

S druge strane, iz dnevnčkih zapisa i fotografija vidi se i ne toliko zaštitnički i patriotski duh, baš naprotiv može se prepoznati prilično orijentalistički karakter u antropološkoj analizi naselja i stanovništva na koje su naišli Osman Hamdi i Osgan Efendi. Osman Hamdi i njegov pomoćnik Osgan krenuli su u istraživanje, ali i otkrivanje orijentalnih prostora te stanovništva koje se prilično jasno razlikovalo od njih samih. Kulturalna razlika između lokalnog osmanskog stanovništva i dva istraživača stvorila je orijentalistički i kolonijalni kontekst u istraživačkom pohodu.¹¹⁷ Osman i Osgan se zabavljaju, a katkad i izruguju ritualima i običajima lokalnog stanovništva. Često spominju njihov prijateljski pristup, gostoprimstvo te velikodušnost kao i naivnost ili manjak inteligencije. Komentari poput „patrijarhalno prijateljstvo koje je tako karakteristično za ovdašnje stanovništvo“ ili „gostoljubivost kakva se može naći samo kod ljudi Orijeanta“ odaju kolonijalni kontekst.¹¹⁸ U vezi s kolonijalnim kontekstom u zapisima zanimljive su anegdote koje opisuju priredbe za doček visokih državnih službenika. Autori su

¹¹⁶ Wendy M.K. Shaw, *Museums and Narratives of Display*, str. 258.

¹¹⁷ Edhem Eldem, *An Ottoman Traveler to the Orient*, str. 173.

¹¹⁸ Isto, str. 173.

zadivljeni plesom derviša i ljubljenjem stopala gostiju, ali kako su sami izjavili „ne mogu zamisliti ništa zabavnije i pitoresnije od pogleda na sve te momke, od kojih su neki potpuno goli, drugi samo u košulji, kako ukrcavaju putnike i njihovu prtljagu na vlastitim leđima (...)“.¹¹⁹ Upravo takvim komentarima odaju razliku koju osjećaju između lokalnog stanovništva i sebe. Znanstvena misija temeljena na antropologiji uz estetiku i umjetnost postala je glavni interes ovih dužnosnika osmanskog dvora. Pomoću fotografijom dobro dokumentiranog istraživanja može se uočiti interes za spajanje antropologije lokalnog stanovništva te estetike i umjetnosti starina. Fotografije, koje češće prikazuju lokalno stanovništvo nego same starine, također otkrivaju Osmanov orijentalistički odnos prema domaćinima. Stanovništvo se najčešće fotografira u gotovo scenski promišljenom okruženju koje ističe njihov čisto etnografski interes. Nešto rjeđe se fotografiralo uz pronađene glave ili skulpture i to prvenstveno kako bi se mogla doživjeti veličina starine, ali i kako bi se uvidjele sličnosti između predaka jedne kulture i nasljednika te iste kulture. Na taj način se moglo prikazati zaleđenost u vremenu i prostoru ili čak nesposobnost mijenjanja tijekom vremena što je bio čest orijentalistički pristup drugih zapadnih istraživača.¹²⁰ Analizirajući fotografije može se steći dojam da je Osman Hamdi proučavao to stanovništvo, osmišljavao kompozicije i poze za svoja slikarska platna s orijentalističkom tematikom.

5.2. Identitet Osmana Hamdi Beya kroz rad na Akademiji i njegovoj umjetnosti

Kao što su muzej i prvi arheološki poduhvati predstavljali unapređenje i modernizaciju Osmanskog carstva tako je i novo poimanje likovne umjetnosti simboliziralo velike promjene u Carstvu i poistovjećivanje sa Zapadom. Naime, različit je razvoj percepcije o pojmu likovnosti na Zapadu i u Carstvu. Tijekom stoljeća, posebice u 16. stoljeću u Europi razvila se ideja o superiornim vrstama umjetnosti pod koje su uvršteni slikarstvo, skulptura i arhitektura. Ostale umjetnosti u izradi metalnih ili drvenih predmeta, pletenja, namještaja ili izrade knjiga postale su dekorativne umjetnosti ili jednostavnije obrti. Osmanlije su s druge strane izrazito cijenile upravo te dekorativne umjetnosti, dok su one europske superiorne, izuzev arhitekture, zapravo imale svoje vlastite principe temeljene na dekorativnosti.¹²¹ Zbog promjena koje su uslijedile u 19. stoljeću i izražene dominacije Zapada nad Istokom, Carstvo mijenja taj odnos prema likovnom izričaju i preuzima koncept lijepih umjetnosti na štetu postojeće osmanske-

¹¹⁹ Edhem Eldem, *An Ottoman Traveler to the Orient*, str. 174.

¹²⁰ Edhem Eldem, *An Ottoman Traveler to the Orient*, str. 175.

¹²¹ Walter B. Denny, „*Fine Arts*“, str. 87.

islamske dekorativne umjetnosti. I ova promjena smatrala se činom unapređenja te je spadala u proces modernizacije Carstva.¹²² Taj proces modernizacije potaknuo je odlaske mladih Osmanlija na obrazovanje u europske zemlje koji su ondje izučavali umjetnost i druge studije kako bi mogli primijeniti naučeno i modernizirati osmansku umjetnost, znanost, vojsku i slično. Dakle cilj inozemnih studija nije bila puka imitacija nego učenje i modernizacija. Upravo Osman Hamdi pripada tim prvim generacijama mladih dobrostojećih Osmanlija koji su otišli u Europu prikupiti drugačije znanje. Osman Hamdi se istaknuo svojim izraženim i specifičnim orijentalizmom u slikarstvu, ali i svojim značajnim angažmanom kojim je potaknuo razvoj ne samo slikarstva nego, kao što se u prethodnom poglavlju moglo vidjeti, i znanosti – arheologije.

Osman Hamdi polazio je Akademiju lijepih umjetnosti u Parizu u klasi majstora Jean-Leona Gérômea i Gustave Boulangera kod kojih je usvojio akademski stil s naglašenim orijentalističkim pristupom kolonijalnim temama.¹²³ Baš tada u Francuskoj započinje formiranje kompleksnog slikarskog karaktera Osmana Hamdija koji će se najbolje uočiti na njegovim djelima. Njegova djela, posebice ona iz kasnijeg razdoblja između 1880 i 1900-ih godina, očito su pod utjecajem orijentalizma i po pitanju teme slična su radovima njegovih mentora.¹²⁴ Međutim, specifičan je Hamdijev tretman figura, ambijenta i tema. Naime, europski slikari slikajući Istok najčešće nisu nikada boravili u regijama koje oslikavaju i najčešće nisu niti upoznali stanovnike tih područja, a njihovu kulturu još su manje shvaćali. Stoga bi se moglo zaključiti kako su europski slikari zapravo slikali vlastite fantazije Orijeanta. U njihovim prikazima žena je gotovo uvijek potpuno razodjevena, egzotična, a njezina seksualnosti je izrazito naglašena; muškarci su pak nerijetko agresivni (posebno u slučaju prikaza „Sajam robova“ (Jean Léon Gérôme) i općenito teme robova, harema i slično).¹²⁵ Nadalje, cjelokupni dojam prikaza često bi se mogao zaključiti kao egzotičan ili erotičan jer su to uvijek ambijenti kupališta obavijenih parom s golišavim pukom ili pak prikazi prosjaka ili 'divljih' sajмова robova s golim djevojkama usred pustinje ili čak grada.¹²⁶ Međutim, Osman koji je sam bio dio te orijentalne kulture i orijentalnog svijeta svojim slikarstvom suprotstavio se europskom pristupu. U njegovim orijentalističkim temama nailazimo na osmansku svakodnevnicu, na žene koje čitaju potpuno obučene u tradicionalne osmanske haljine ili na muškarce koji raspravljaju o Kur'anu. Takav odabir teme, moglo bi se reći intelektualne, i tretman likova s Istoka zasigurno

¹²² Walter B. Denny, „Fine Arts“, str. 88.

¹²³ Alexandra Solovyev, „The Subversion and Orientalism of Osman Hamdi's Mihrab“ u: *Bowdoin Journal of Art*, 2 (2018), str. 3.

¹²⁴ Edhem Eldem, „Making Sense of Osman Hamdi Bey and His Paintings“ u: *Muqarnas*, 29 (2012), str. 341.

¹²⁵ Alexandra Solovyev, *The Subversion and Orientalism of Osman Hamdi's Mihrab*, str. 4.

¹²⁶ Edhem Eldem, *Making Sense of Osman Hamdi Bey*, str. 339.

je bio nespojiv europskoj perspektivi Orijenta dok je Osmanu to bilo sasvim prirodno; uostalom vrlo vjerojatno je i nesvjesno namjeravao istaknuti naprednost osmanskog društva i opovrgnuti predrasude Europljana.¹²⁷ Svakako trebalo bi naglasiti kako Osman Hamdi u svom radu pa tako i slikarstvu nije nužno bio politički motiviran. Politička motivacija u njegovo djelovanje je zapravo teško dokaziva sudeći po njegovim korespondencijama koje se uzimaju kao glavni dokaz pri analizi Osmanovog političkog angažmana. Osman Hamdi sam nije nikad povezivao svoj umjetnički angažman s politikom, a Osmanov bliski prijatelj i mentor, te zbog toga relevantna figura u istraživanju i analizi Osmanovog slikarstva, kritičar Salomon Reinach također ne spominje politiku u odnosu na slikarski izričaj Osmana Hamdija kada piše svoja sjećanja na njega.¹²⁸

Kako bi se bolje uvidio dvojni karakter Osmanovog slikarstva i djelovanja na Akademiji u sljedećim primjerima analizirat će se neka od ključnih djela stvaralaštva ovog pionira osmanske moderne umjetnosti. S obzirom na to da se analizira dvojnost između orijentalizma i osmanskog identiteta odabir se sveo na djela koja su izazvala dileme i velik interes istraživača. Pri odabiru presudila je i važnost djela za razvoj moderne umjetničke produkcije u Osmanskom Carstvu. Posljednji uvjet za odabir bila je i tema djela, pri čemu je fokus bio na prikazima osmanske svakodnevnice te na temama proizašlim iz orijentalističke slikarske tradicije. Nadalje, valjalo bi naglasiti kako cilj analize slikarskih djela nije otkriti neko skriveno i gotovo fantastično značenje prikaza ili možda neki politički angažman umjetnika. Cilj analize umjetničkih djela je obradom dokumentacije, promatranjem i kontekstualizacijom definirati umjetnikove porive te okruženje u kojem je stvarao i koje ga je potaknulo na spajanje gotovo oprečnih umjetničkih idejnih rješenja.

Autorica Zeynep Çelik umjetnički opus Osmana Hamdija podijelila je u grupe među kojima su se dvije pokazale korisnima za analizu u ovom radu.¹²⁹ Ključne grupe za ovaj rad prikazuju žene, samostalne ili u grupi uglavnom u svakodnevnim životnim situacijama ili muškarce pred džamijom u raspravi, s knjigama i sličnim motivima koji se katkad uzimaju kao simboli intelektualnosti osmanskog društva.¹³⁰ S obzirom da se takva podjela pokazala korisnom ovaj će rad preuzeti takav pristup, ali samo u svrhu lakše sistematizacije slikarskih tema i snalaženja u radu. Također će se, usporedbe radi, suprotstaviti i djela nekih europskih umjetnika orijentalističke tradicije, ali i katkad raniji radovi samog umjetnika. Nadalje, s

¹²⁷ Zeynep Çelik, „Speaking Back to Orientalist Discourse“ u: Jill Beaulieu, Mary Roberts, *Orientalism's Interlocutors: Painting, Architecture, Photography*, Durham: Duke University Press, 2002., str. 35.

¹²⁸ Edhem Eldem, *How Does One Become an Orientalist?*, str. 34.

¹²⁹ Zeynep Çelik, *Speaking Back to Orientalist Discourse*, str. 37

¹³⁰ Isto, str. 36.

obzirom da se umjetnik u kasnijem razdoblju svog stvaralaštva sve više okreće orijentalnim temama koje paralelno ističu i direktno poznavanje osmanske kulture odabrana djela bit će uglavnom iz razdoblja od 1880-ih pa do 1900-ih.¹³¹

Kada se istražuju teme orijentalne struje zapadnog akademskog slikarstva iz sredine 19. i početka 20. stoljeća uvijek treba imati na umu simboličan karakter tih djela, ali i možda važnije slikarevo poznavanje kulture koju pokušava oslikati. Mnogi slikari iz ključnog razdoblja zapravo nisu boravili u zemljama čije su običaje i stanovništvo oslikavali, a ako i jesu poznato je da su razmišljali o istočnim predjelima s brojnim predrasudama. Zbog toga je Osman Hamdi bio jako važna ličnost za umjetničko društvo Zapada. Hamdi je dolazio s područja koja su budila veliku maštu slikarima Zapada te im je mogao ponuditi direktan, stvaran uvid i primjer u kulturu društva koje su oslikavali.¹³² Iako se sam Hamdi priklonio orijentalističkoj struji njegova djela predstavljaju zanimljiv *hibrid* te su zbog toga izazvala brojne, katkad i maštovite (neutemeljene) interpretacije.¹³³ Također prije početka analize treba imati na umu važnost publike slikarstva Osmana Hamdi Beya. Autor Edhem Eldem napominje kako nema većeg spomena broja izložaba i narudžbi Osmanovih slika na području Osmanskog Carstva dok postoje brojni podaci o narudžbama i sudjelovanjima na izlaganjima po Europi. Dakle, sa sigurnošću se može zaključiti kako je Osmanova publika bila više europska te da je slikao za Europljane i prema tome se priklonio njihovom ukusu.¹³⁴ Takvo što nije bila nepoznanica u slikarskom miljeu s obzirom da su umjetnici morali nekako zaraditi, biti viđeni i postići uspjeh, naravno ako su za tim stremili. K tome važno je ne izostaviti pitanje naziva djela. Specifično za djela Osmana Hamdi Beya jest to da su nazivi mijenjani od izložbe do izložbe, od jezika do jezika – nazivi su se često pokazali kao slobodan prijevod s osmanskog na francuski da bi potom bili prevedeni na engleski ili njemački.¹³⁵ Često naziv i služi pri odabiru smjera interpretacije djela, ali ako je poznata činjenica česte izmjene naziva katkad je bolje ne oslanjati se potpuno na njegov naslov.

Cilj analiza djela je da se prvenstveno temelji na osnovnim pitanjima poput: što je prikazano, tko je prikazan do najmanjeg detalja kompozicije. Pomoću odgovora na ta pitanja pokušat će se objasniti Osmanov orijentalistički i osmanski karakter. Za prvi primjer može se uzeti jedno od njegovih najpoznatijih djela, koje je uz pomoć raznih katkad i nategnutih

¹³¹ Edhem Eldem, *Making Sense of Osman Hamdi Bey and His Paintings*, str. 342.

¹³² Isto, str. 341.

¹³³ Ahmet Ersoy „Osman Hamdi Bey and the Historiophile Mood, Orientalist Vision and the Romantic Sense of the Past the Late Ottoman Culture“ u: Zeynep İnankur, Reina Lewis, Mary Roberts, *Poetics and Politics of Place: Ottoman Istanbul and British Orientalism*, Washington: University of Washington Press, 2011., str. 131.

¹³⁴ Edhem Eldem, *Making Sense of Osman Hamdi Bey and His Paintings*, str. 363.

¹³⁵ Isto, str. 343.

tumačenja postiglo vrtoglavu cijenu na aukciji 2004. godine,¹³⁶ jest „Trener kornjača“ (1906.).¹³⁷ Često je upravo ovo djelo bilo tumačeno maštovitim analizama u kojima gotovo uvijek prevagne objašnjenje metafore 'trenera'. Prema takvim i sličnim analizama 'trener' predstavlja suvremeno modernizirano Osmansko Carstvo koje diktira novi tempo i svjetonazor, unaprijeđeno Carstvo.¹³⁸ Međutim, ako se promatrač osvrne na detalje prikaza 'priča' može dobiti potpuno novi zaokret. Edhem Eldem ističe detalje pukotina po zidu, otpale žbuke i krhotine stakla po tlu koje se mogu protumačiti i kao poljuljano Carstvo, krhko, staro i unazađeno Carstvo.¹³⁹ Time se zapravo namjeravalo poljuljati uopće takvu vrstu tumačenja i pojednostavniti pristup. Na prvom mjestu postoje noviji dokazi koji upućuju da je Osman za prikaz „Trenera“ bio inspiriran japanskim drvorezom koji prikazuje njihovog tradicionalnog svirača kornjačama.¹⁴⁰ S druge strane bogatstvo islamskih motiva, posebice natpisa na arabici u zabatu prozora sugeriraju na svojevrsno isticanje ili pokazivanje islamskih/orijentalnih motiva. Može se primijetiti kako motiv stiha ili stihova na arabici koji se inače koriste u džamiji „lijepi“ kao kolaž u jednom ovakvom zapravo nereligioznom prikazu. Nadalje vremenski okvir prikaza teško je odrediti, ne postoji detalj koji bi mogao sugerirati na razdoblje u kojem se figura nalazi. Čak ni odjeća trenera, iako tradicionalna i osmanska (ili samo orijentalna), ne upućuje na konkretan period. Gomilanje islamskih motiva, doista istinski prikazanih i vidno iz pera poznavatelja kulture, ali ne nužno na pravim mjestima ipak sugerira na priklanjanje orijentalizmu. Osim toga, neodređen vremenski okvir također je jedan od značajnijih motiva orijentalističkog slikarstva. Pri tome ponovno treba istaknuti kako su publika i kupci Osmanovih djela bili većinom Europljani. I u drugim Osmanovim djelima prepoznaju se slične karakteristike i motivi. Djelo „Čuvar dječjih grobova (kenotafa)“ (1908.) prikazuje nekoliko kolaž motiva koji kao da su preneseni s drugih scena na ovu.¹⁴¹ Ponovno se može vidjeti bogatstvo istovjetno prikazanih islamskih motiva. Također je utjelovio svoj portret u lik derviša što je izazvalo razne maštovite interpretacije poput one da djelo nosi skriveno značenje Osmana kao čuvara arheoloških nalazišta, ruševina i Carskog muzeja.¹⁴² Međutim, motiv životinjske kože uz grobnicu i motiv derviša kao da su 'nalijepljeni', kao da ne pripadaju okruženju. Motiv

¹³⁶ Nisa Ari, „The Purchase on Modernity: Turkish National Narrative and Osman Hamdi Bey's The Tortoise Trainer“ u: *Mit Press Journals*, 2015., str. 180

¹³⁷ „Trener Kornjača“, 1906. God., Muzej Pera, Istanbul

¹³⁸ Zeynep Çelik, *Speaking Back to Orientalist Discourse*, str. 40

¹³⁹ Edhem Eldem, *Making Sense of Osman Hamdi Bey and His Paintings*, str. 348.

¹⁴⁰ Isto., str. 349.

¹⁴¹ „Čuvar dječjih grobova“, 1908., Muzej slikarstva i kiparstva, Istanbul

¹⁴² Wendy M.K. Shaw, „The Paintings of Osman Hamdi and the Subversion of Orientalist Vision“ u: Çiğdem Kafescioğlu, Lucienne Thys-Şenocak, *Esseys in Honor of Aptullah Kuran (Aptullah Kuran İçin Yazılar)*, Istanbul: Yapı Kredi Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi, 1999., str. 430.

životinjske kože, posebice u grobnici nije predmet koji bi se često susretao u osmanskoj kulturi. Još sporniji motiv derviša u grobnici u službi čuvara (ako će se vjerovati nazivu djela, koji je također sporan), ne paše uz običaje Osmanlija i islama. Derviš nikada u osmanskome društvu ne bi mogao dobiti ulogu čuvara grobnice, za to su postojali posebni plaćeni ljudi.¹⁴³ Uostalom stav derviša je neobičan za njegovu ulogu. Njegov stav podsjeća na položaj tijela čovjeka koji nešto propovijeda, tumači ili dinamično raspravlja, ali ne i na čuvara koji bi trebao pokazati oprez, usredotočenost i smirenost. Osim toga ponovljen bezvremenski karakter prikaza sugerira orijentalizam. I time se ponovno želi istaknuti Osmanov pristup oslikavanju osmanskog orijentalnim. Slikar je zasigurno znao da derviš ne pripada takvoj sceni, ali to nije bilo bitno za publiku za koju je slikao. Postoji cijeli niz prikaza figura kako čitaju ili figure sa knjigama u rukama ili pak više figura u raspravi. Taj motiv potaknuo je niz interpretacija vezanih za reformu religije i islam kao vjeru koja „potiče intelektualnu znatiželju, raspravu, debatu pa čak i sumnju“.¹⁴⁴ Od brojnih prikaza teme čitanja s motivom knjige zanimljivim se pokazalo djelo „Klerici raspravljaju pred ulazom u džamiju“ (1906.).¹⁴⁵ Djelo je po analizama povjesničara postalo utjelovljenje osmanskog intelekta i racionalizma. No, zanimljivo je da djelo nikada nije bilo izlagano, a originalni naziv djela je nepoznat što na posljétku upućuje na to da nema razloga da je djelo trebalo nositi specifično značenje koje je trebalo poljuljati predrasude nametljivog Zapada.¹⁴⁶ Također djelo se može prije svega analizirati kroz tri figure koje vrlo jasno prikazuju jednu te istu osobu, a čini se da prikazuju upravo samog Osmana, slikara. Možda je djelo bilo umjetnikovo intimno istraživanje vlastitog lika u tri različite uloge. Zanimljiva su još dva djela koja prikazuju čin čitanja „Mladi emir čita (Kur'an)/Mladi emir uči“ (1905.)¹⁴⁷ i „Teolog“ (1901./1902.). Mladi emir čita zavaljen na trbuhu u divan s knjigom na jastuku. Položaj učenika nije sigurno položaj u kojem se uči ili pak proučava (čita) Kur'an. Dakle čini se da je ovaj prikaz ponovno prikaz koji će predstaviti bogatstvo istovjetno prikazanih islamskih i osmanskih motiva za zapadnjačku publiku. Tome u prilog ide i činjenica da se reprodukcija djela nalazi u francuskom časopisu s početka 1900. godine kao dio kataloga djela koja su se našla na Salonu 1905. godine. „Teolog“, s druge strane, moguće da proučava knjigu i čita, ali

¹⁴³ Edhem Eldem, *Making Sense of Osman Hamdi Bey and His Paintings*, str. 348.

¹⁴⁴ Zeynep Çelik, *Speaking Back to Orientalist Discourse*, str. 38.

¹⁴⁵ „Klerici raspravljaju pred ulazom u džamiju“, 1906. g., Muzej slikarstva i kiparstva, Istanbul

¹⁴⁶ Edhem Eldem, *Making Sense of Osman Hamdi Bey and His Paintings*, str. 344.

¹⁴⁷ „Mladi emir uči“, 1905. g., reprodukcija u časopisu iz 1900-ih *Le Journal du Dimanche*, Bibliotheque nationale de France, Pariz

se njegov položaj, koji gotovo podsjeća na mislioca, susreće u zapadnjačkoj kulturi (slikarstvu) prosvjetiteljstva i renesanse.¹⁴⁸

Opus Osmana Hamdi Beya broji i niz prikaza ženskih figura u svakodnevnim situacijama u orijentalističko-osmanskom duhu. Možda i najpoznatije Osmanovo djelo „Mihrab“, ili nedavno ponuđen novi naziv „Geneza“, izazvalo je brojne interpretacije. Djelo prikazuje žensku figuru naizgled trudnu zbog zaobljenog trbušića kako sjedi na uzvišenom postolju u plitkoj bogato dekoriranoj niši džamije (*mihrab*), a pod nogama joj je brdo knjiga. Prepoznata su dva pravca tumačenja, točnije tumačenja dvaju istraživača: W. Shaw i E. Eldema. Shaw se fokusirala na kontekst vremena i okruženje u kojem je slikar stvarao pa je tumačenje vezano za metafore muzej, nasljedstvo i stvaranje nacije.¹⁴⁹ S druge strane, Eldem s konkretnijim dokazima, točnije izložbom iz Londona i pismima između mentora i učitelja, tvrdi da je naziv djela „Geneza“ te da je uzor bilo djelo Osmanovog učitelja iz studentskih dana u Parizu.¹⁵⁰ Nadalje, Eldem pronalazi i moguću osobu oslikanu na djelu, Osmanovu kćer koja je u tom periodu zatrudnjela. Tome u prilog ide i činjenica da Osmanov opus obiluje licima njegovih bližnjih u raznim žanr scenama njegovog slikarstva. U prilog Eldemovoj interpretaciji ide i činjenica da je prikaz žene u džamiji u haljini dubokog dekoltea i to unutar *mihraba* izrazito provokativan čak i za osobu koja se možda i zalagala za racionalnost i reformu religije.¹⁵¹ Moglo bi se reći da bi to bilo bliže ruganju, a ne provokaciji što jedan umjetnik, znanstvenik i visoko pozicioniran državni službenik kao što je bio Osman sigurno ne bi napravio. Stoga bi se djelo radije moglo protumačiti kao veličanje žene, konkretno slikareve kćeri i njezine trudnoće te buduće uloge. Slikajući žene Osman Hamdi je, svjesno ili ne, pridonio šokiranju Zapada običnom svakodnevnicom i realnošću života žene na Istoku. Naime, umjetnici zapadne kulture upravo su u ženi vidjeli personifikaciju svih slabosti (po zapadnjačkim mjerilima slabosti) Istoka.¹⁵² Također za njih je žena bila pojam seksualnosti, nesputanosti, egzotičnosti i mističnosti. Sve te predrasude Osman Hamdi je pobio svojim prikazima žena i tako šokirao ili razuvjerio svoju publiku sa Zapada. On demistificira orijentalnu ženu, rješava je predrasuda prikazujući je kao racionalno biće. Ona čita knjigu obučena u bogatu draperiju haljine, ona svira ili u grupi šeta trgovom („Djevojka čita (Kur'an)“, „Žene u šetnji“). I takvi prikazi su znali izazvati

¹⁴⁸ Predavanje Edhema Eldema u Centru Levtzion povodom Desete obljetnice smrti profesora Nehmia Levtziona 25. 6. 2015., <https://www.youtube.com/watch?v=vwpQeiBuWYA>, pristupila: 7.12.2021.

¹⁴⁹ Wendy Shaw, *The Paintings of Osman Hamdi and the Subversion of Orientalist Vision*, str. 429.

¹⁵⁰ Edhem Eldem „Osman Hamdi Bey New Interpretations: What's in the name? Osman Hamdi Bey's Genesis“ u: Renata Holod, Robert Ousterhout *Archeologists and Travelers in Ottoman Lands*, University of Pensilvania, 2010, str. 6.

¹⁵¹ Edhem Eldem, *Osman Hamdi Bey New Interpretations*, str. 8.

¹⁵² Jennifer Meagher https://www.metmuseum.org/toah/hd/eur/hd_eur.htm pristupila: 8.12.2021.

razne interpretacije s bogatim metaforama – Hamdi se odupire orijentalističkom prikazu žene, unosi feminizam, ističe važnost žene u društvu, ističe važnost školovanja žena i slično. Međutim, ne postoji nikakva indikacija koja bi upućivala na takve težnje umjetnika. Slikao je onako kako je vidio, u stilu koji je naučio i koji mu je dijelom nametnut jer se našao kao rijetki musliman među kršćanima opsjednutim egzotičnim orijentalnim.

6. Zaključak

Kako bi se shvatila kompleksnost lika Osmana Hamdi Beya važno je istražiti kontekst vremena i prostora u kojem je umjetnik stvarao te dobro razumjeti društvenu podlogu 19. stoljeća. Proučavajući rad i djelovanje Osmana Hamdija može se zaključiti da ono uistinu preslikava zapadnoeuropske modele, ali istovremeno održava njegov odnos prema osmanskom.

On često koristi europske modele upravo za očuvanje ili obogaćenje osmanskog. Ne može se stoga reći da je bio čisti orijentalist iako neki tekstovi i fotografije mogu stvoriti suprotan dojam. Upravo se zbog toga poseže za opsežnom kontekstualizacijom. Naime, Osman je od svojih prvih činovničkih uloga pokazao mladenački ideološki poriv za stvaranje promjena u osmanskome društvu i politici. Interes za osmansko još se bolje prepoznaje u njegovoj zrelijoj dobi kada je imao važnu i utjecajnu ulogu arheologa, muzeologa, slikara i osnivača Akademije lijepih umjetnosti. Informiranjem društva o bogatim arheološkim nalazištima u Carstvu važnim za poznavanje povijesti velike civilizacije potaknuo je stvaranje sasvim novog narativa vezanog za osmansku naciju. K tome se aktivno suprotstavio europskoj dominaciji na području arheologije potaknuvši izglasavanje zakona o zabrani izvoza arheoloških nalaza. Nadalje taj zakon je pak direktno utjecao na reorganizaciju postojećih skladišta u prvi muzej čija je namjena pohrana, popis i prezentacija povijesnog nasljedstva koje su stekle Osmanlije.

Osmanovo slikarstvo i rad na Akademiji lijepih umjetnosti djelovalo je kompleksno, ali je ponovno, i za ovaj aspekt njegova djelovanja, bilo važno shvatiti kontekst vremena i prostora te koncept osmanske i europske likovne kulture. Često su Osmanova slikarska djela reinterpetirana s nizom skrivenih ili nategnutih značenja. Katkad ta značenja, kao što je ustvrdio Edhem Eldem, nemaju nikakva uporišta ili dokaze i često su subjektivni dojmovi. U interpretiranju su se pokazala prilično dvojna stajališta oko Osmanovih prikaza žanr scena. Naime, žanr scene posebice u slikarstvu 19. stoljeća bile su nerijetko sugestivne s bogatstvom detalja. No ne treba u svim detaljima tražiti skriveno značenje nego bi valjalo gledati poznate činjenice što se odnosi na korespondenciju Osmana s učiteljem i ocem te na kontekst vremena i prostora. Nije nezanemariva činjenica da u razdoblju Osmanova obrazovanja u Parizu žanr scene orijentalističke teme postaju izrazito popularne te da su njegovi mentori bili renomirani slikari orijentalističkog pokreta u umjetnosti. To pak znači da ga je utjecaj okruženja vrlo lako mogao usmjeriti prema tako popularnom orijentalizmu. Nadalje ne treba zaboraviti da slikar stvara za publiku te da je upravo publika vrlo važan putokaz slikareve orijentacije. Stoga je važno i definirati publiku Osmana Hamdija koja je čini se bila uglavnom europska ili pak europski orijentirana. Zbog toga je njegovo slikarstvo često odražavalo potrebe europeizirane publike, što pak znači slikarstvo orijentalizma. Naposljetku ideja o osnivanju Akademije likovnih umjetnosti po modelu akademija zapadne Europe značila je svojevrsan otpor osmanskim religijskim običajima. Naime, podučavanje slikarskog izričaja koji se temelji na *mimesisu* prirode suprotstavljao se uvriježenom religijskom stavu koji ne cijeni detaljni naturalistički prikaz čovjeka. No, Osman je uspio u svom naumu i pokrenuo je Akademiju te održao kontinuitet svog nauma.

Otvaranjem muzeja i Akademije lijepih umjetnosti te osnivanjem arheološkog tima i prvih arheoloških lokaliteta započeo je Osman Hamdi institucionalizaciju umjetnosti, kulture i povijesti u Osmanskom Carstvu. Time je pridonio daljnjem razvoju spomenutih znanstvenih područja u osmanskome društvu. Zbog svog velikog angažmana koji je potaknut europskim utjecajima i čija su rješenja proizašla iz europskih modela zapravo se Osman Hamdi Bey pokazao kao progresivna figura u povijesti Osmanskog Carstva. Ne treba puno tragati za dubokim značenjima u detaljima njegovih djela. Već je na prvi pogled vidljiva jasna razlika između orijentalizma Osmana Hamdija i njegovih europskih kolega. Unatoč temi on i dalje ostaje vjeran osmanskome, baš kao što je isti uzorak ponašanja vidljiv i u pristupu prema arheologiji odnosno muzeologiji.

Summary

The thesis discusses the character and work of Osman Hamdi Bey, famous archaeologist, museologist and painter of the Ottoman Empire who was born in 1842 and died in 1910. Considering that the context of time is very important for understanding of Osman Hamdi Bey, the thesis includes analysis of events in the 19th century. It includes social and political events during the 19th century, both in Europe and in Ottoman Empire. This is followed by an analysis of the Ottoman Empire's modernization, which is closely related to the increased dominance of Western Europe countries on the political map. Consequently European domination proved to be important to explain the term orientalism and two other terms derived from it: Ottoman orientalism and occidentalism. These are important concepts for understanding Western relations towards East and vice versa. After contextualisation and definition of time follows Osman Hamdi Bey's short biography. Last chapter discusses Osman Hamdi's impact in museology, archaeology and painting. Along with analysis of his research endeavors thesis analyze Osman's endeavors in protecting of archaeological sites and finds as well as his photography and artistic and mentoring engagement. The thesis also tries to define painting works of Osman Hamdi because they can help in defining his attitude towards orientalism and ottomanism. In this work it was important to distinguish the Ottoman versus the Oriental and find the context of their origin in the work and character of Osman Hamdi Bey.

Key words: Osman Hamdi Bey, orientalism, western, 19th century, ottoman, arts, archaeology, museology

Popis literature

- Ahıska, Meltem “Occidentalism: The Historical fantasy of the Modern” u: *The South Atlantic Quarterly*, 102 (2003), 351-279
- Ahıska, Meltem *Occidentalism in Turkey: Questions of Modernity and National Identity in Turkish Radio Broadcasting*, London: I. B. Taurus Publisher, 2010
- Ari, Nisa „The Purchase on Modernity: Turkish National Narrative and Osman Hamdi Bey's The Tortoise Trainer“ u: *Mit Press Journals*, 2015., 179-235
- Buruma, Ian i Avishai Margalit, *Occidentalism: The West in the Eyes of its Enemies*, New York: The Penguin Press, 2004.
- Çelik, Zeynep „Speaking Back to Orientalist Discourse“ u: Jill Beaulieu, Mary Roberts, *Orientalism's Interlocutors: Painting, Architecture, Photography*, Durham: Duke University Press, 2002., 33-54
- Çifci, Yusuf „Tanzimat ve Osmanlı’da Modernleşme: Modern Devlet Ekseninde Tanzimat Fermanı’nın Analizi”, u: *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2 (2019.), 14-24
- Davison, Roderic H. *Reform in the Ottoman Empire 1856-1876*, Princeton University Press, New Jersey, 1963.
- Denny, Walter B. „Fine Arts“ u: Metin Harper, Sabri Sayarı, *The Routledge Handbook of Modern Turkey*, New York: Routledge, 2012., 87-96
- Eldem, Edhem „An Ottoman Archaeologist Caught Between Two Worlds: Osman Hamdi Bey (1842-1910)“ u: David Shankland *Archaeology, Anthropology and Heritage in the Balkans and Anatolia*, New Jersey: Gorgias Press, 2010., 121-149
- Eldem, Edhem „Osman Hamdi Bey New Interpretations: What's in the name? Osman Hamdi Bey's Genesis“ u: Renata Holod, Robert Ousterhout *Archeologists and Travelers in Ottoman Lands*, University of Pensilvania, 2010., 1-20
- Eldem, Edhem „An Ottoman Traveler to the Orient: Osman Hamdi Bey“ u: Zeynep İnankur, Reina Lewis, Mary Roberts, *Poetics and Politics of Place: Ottoman Istanbul and British Orientalism*, Washington: University of Washington Press, 2011., 169-195
- Eldem, Edhem „How Does One Become an Orientalist? The Life and Mind of Osman Hamdi Bey“ u: Zeynep İnankur, Reina Lewis, Mary Roberts, *Poetics and Politics of Place: Ottoman Istanbul and British Orientalism*, Washington: University of Washington Press, 2011., 33-57
- Eldem, Edhem „Making Sense of Osman Hamdi Bey and His Paintings“ u: *Muqarnas*, 29 (2012), 339-383

- Eldem, Edhem „The Ottoman Archaeology: Rediscovering the Finds of Ascalon“ u: *Bulletin of the American School of Oriental Research*, 378 (2017), 25-53
- Ahmet Ersoy „Architecture and the search for Ottoman Origins in the Tanzimat Period“, u: *Muqarnas*, 24 (2007), 117-139
- Ersoy, Ahmet „Osman Hamdi Bey and the Historiophile Mood, Orientalist Vision and the Romantic Sense of the Past the Late Ottoman Culture“ u: Zeynep İnankur, Reina Lewis, Mary Roberts, *Poetics and Politics of Place: Ottoman Istanbul and British Orientalism*, Washington: University of Washington Press, 2011., 131-141
- Fazlhashemi, Mohammed „Occidentalism“ u: Jasper Svartvik, Jakob Wiren, *Religious Stereotyping and Interreligious Relations* New York: Palgrave Macmillan, 2013., 85-97
- Vaughn Findley, Carter *Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire*, A Princeton University Press, New Jersey, 1998.
- Müge Göçek, Fatma *Rise of the Burgoise, Demise of Empire: Ottoman Westernization and Social Change*, Oxford University Press, Oxford 1996.
- Şükrü Hanioglu, M. *A Brief History of the Late Ottoman Empire*, Princeton University Press, New Jersey, 2008.
- Todorović-Hayden Milica „Nesting Orientalisms: The Case of Former Yugoslavia“ u: *Slavic Review*, 54 (1995), 917-931
- Hobsbawm, Eric *The Age of Revolution 1789-1848*, A Division of Random House, New York, 1996.
- Livesey, James *Making Democracy in the French Revolution*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 2001.
- Makdisi, Ussama „Ottoman Orientalism“ u: *The American Historical Review*, 107 (2002), 768-796
- Tuğrul Mart, Çağrı “Criticism on Edward Said’s Orientalism” u: *2nd International Symposium on Sustainable Development*, 2010., 367-373
- Özçeri, Ece *Displaying the Empire: A Search for self Representation of the Ottoman Empire in the International Exhibitions of the Nineteenth Century*, diplomski rad, Middle East Technical University, Sabancı Üniversitesi, Istanbul, 2014.
- Quataert, Donald *The Ottoman Empire, 1700-1922*, Cambridge University press, Cambridge, 2005.
- Rapport, Mike *1848 A Year of Revolution*, A Perseus Books Group, New York, 2009.
- Said, Edward *Orientalism*, Penguin books, London, 2003.

Said, Edward „Orientalism Reconsidered“ u: *Cultural Critique*, 1 (1985.), 89-107

Said, Edward „Orientalism“ u: *Georgia review*, 31 (1977), 162-206

Shaw, Wendy M.K. „The Paintings of Osman Hamdi and the Subversion of Orientalist Vision“ u: Kafescioğlu, Çiğdem i Lucienne Thys-Şenocak, *Esseys in Honor of Aptullah Kuran(Aptullah Kuran İçin Yazılar)*, Istanbul: Yapı Kredi Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi, 1999., 423-435

Shaw, Wendy M.K. *Possessors and Possessed: Museums, Arhaeology and the Visualization of History in the Late Ottoman Empire*, Berkeley: University of California Press, 2003.

Shaw, Wendy M.K. „Museums and Naratives of Display from the Late Ottoman Empire to the Turkish Republic“ u: *Muqarnas: History and Ideology*, 24 (2007), 253-279

Solovyev, Alexandra „The Subversion and Orientalism of Osman Hamdi's Mihrab“ u: *Bowdoin Journal of Art*, 2 (2018), 1-23

Tekdemir, Hande „Critical Approaches to Edward Said's Orientalism“ u: *Uludağ University, Faculty of Arts and Sciencis, Journal of Social Science*, 18 (2016), 141-158

Venn, Couze *Occidentalism: Modernity and Subjectivity*, London: SAGE Publications, 2000.

Internetski izvori:

Predavanje Edhema Eldema u Centru Levzion povodom Desete obljetnice smrti profesora Nehmia Levzionia 25. 6. 2015., <https://www.youtube.com/watch?v=vwpQeiBuWYA> , pristupila, 7.12.2021

Jennifer Meagher https://www.metmuseum.org/toah/hd/euor/hd_euor.htm pristupila: 8.12.2021.

Karlovački mir. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 11. 1. 2022., <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=30593>